

תקציר
"המספיק
לעובדי השם"
מאת ר' אברהם
בן הרמב"ם

**תקציר "המספיק לעובדי השם" מאת
ר' אברהם בן הרמב"ם**

רוני מיאדובסקי

ספר המוסר אליו אני קשור, הוא ספר המספיק לעובדי השם שכתב ר' אברהם בנו של הרמב"ם. לאחר מות אביו, היה ר' אברהם לנגיד קהילת מצרים. הוא הלך בדרכי אביו בהכנתו את עבודת השם הרצויה, ולהכנתו, גם הוא כמו אביו ראה בחידוש ההליכה בדרכי הנבואה יעד מרכזי. בשונה אולי מאביו הוא נטה לחזק דרכים מעשיות, לאלה החפצים באמת, ללכת בדרך המובילה אל מדרגת ההתגלות. הדרך המתוארת במאמר המספיק המצוי בידנו, מתאר דרך יציבה, ברוח החסידות הפילוסופית שהתפתחה בתקופתו. בדרך זו, היה לימוד המורה נבוכים ושאר הכתבים של אביו יסוד חשוב. אותה חסידות לא היססה לקחת מהחכמים הסופיים, הנהגות שאינן אסורות הלכתית, שר' אברהם אמר שהיו הנהגות מעשיות של נביאי ישראל ונשכחו.

חשוב שיהיה לאדם ספר מוסר שמדבר אליו ומלווה את חייו. בספר זה צריך לקרוא פעמים רבות ולהפנים את הדרכותיו. כוונתי בתקציר זה של עיקרי הרעיונות שבספר, ובעריכה שעשיתי, הייתה לאפשר לי ולמשפחתי לחזור ולקרוא פעמים רבות את אותן הנחיות חשובות לקניית המידות וההנהגות הנעלות, שקנייתן הכרחית לעובד השם. כולי תקווה שלא סילפתי את כוונותיו של ר' אברהם, ומתחנן אל השם יתברך, שלא ידון אותי לכף חובה.

המספיק לעובדי השם

ההליכה בדרך השם נחלקת לשתי דרכים, הדרך הכללית והדרך המיוחדת. הדרך הכללית כוללת את קיום כל חוקות התורה הרלוונטיות לכל אחד ואחד. למשל זכר שונה מנקבה וכהן או דיין חלות עליו מצוות נוספות. אדם שלמד ומבין את המצוות שעליו לקיים ומדייק בהם נקרא צדיק ותם וישר. אדם שמזלזל במצוות נקרא רשע, כי הוא אינו ממלא את חובותיו כלפי אלוהיו, שברא בו נפש שכלית שעליו למלא את ייעודה על פי מעלתה ושלמותה.

הדרך המיוחדת היא החתירה להגשים את תכלית ההליכה בדרך השם על פי תכלית המצוות, וסודותיהם. ההולך בדרך המיוחדת הולך בדרך הצדיקים והנביאים, ונקרא קדוש, ענו וחסיד. חסיד נגזר ממילת חסד ונדיבות, וההולך בדרך זו נקרא כך, כי הוא לוקח על עצמו לעשות מה שלא נתחייב בו במפורש מהתורה. דרך זו נקראת מיוחדת כי זו מדרגה שרק מעטים משומרי הדת מגיעים לעסוק בה. היא גם נקראת פנימית, כי אין חיוב מפורש בתורה על ההליכה בדרך המיוחדת ואין עליה עונשים בידי אדם. היא גם מיוחדת בכך, שלהבדיל מקיום המצוות, יש בדרך זו מדרגות רבות. חלק מהמדרגות קשורות למשמעות הפנימית שבה אדם חי את המצוות שהוא מקיים. לדוגמא שמירת השבת:

מדרגה ראשונה - היא שמירת השבת מתוך הבנה עמוקה שהעולם נברא, ואין שום ישות קדומה מלבד האלוה יתברך, שצווה אותנו על השבת.
מדרגה שנייה - היא שבנוסף לראשונה, אדם גם מתבונן בשבת, על כל מה שהוא יכול ללמוד על חכמת הבורא מכל הפרטים של הבריאה. אדם זה כל שבת מתמלא פליאה מחדש על חכמת האלוה.

מדרגה שלישית - היא שבנוסף לראשון והשני, האדם מעמיק לחקור בהשלכות חכמת

האלוהים, גם על הקשר עם האדם. הוא מתמלא בשמחה ואהבה אליו יתברך, ואינו מרגיש שום רצון לעסוק בדברים המרחיקים אותו מתחושת הקשר. הוא ממעט באכילה ובדיבורים בטלים, ורק משתוקק שלא יפרעהו דבר בהגותו ובדבקותו באלוה יתברך, עד שלבסוף יראה חזיונות אלוהיים. מדרגות דומות יש בכל תחומי הדרך המיוחדת.

בכל מקרה חשוב להדגיש שהדרך הכללית קודמת לדרך המיוחדת, ואין לסטות מהדקדוק בה. גם עשר שנות התבודדות וצומות לא יועילו אם אדם גזל מחברו. אם אתה נושא נפשך למעלת יחידי הסגולה ולהליכה בדרכי האלוהים הייחודיות, דרכי החסידים והנביאים בישראל, האלוה יתברך יעזור להתקדם בדרכך זו ו"הבא ליטרה מסייעין אותו".

על אודות המשותף למידות התרומיות

דע כי המידות הנעלות קשורות זו לזו והתעלות בחלקן הוא גם הכשרה להתקדמות בשיפור מידות אחרות. למשל מידת הרחמנות קשורה לנדיבות ושיפור כל אחת מהן משפר את האחרת. וכן קשר בין מידת הרחמנות להיותו של אדם חנון וסולח לאחרים, וכל שיפור בשתי מידות אלו, תורם לשיפור במידת הענווה. רואים אנו שאדם ההולך בדרך המיוחדת, ומשפר את מידת הרחמנות, הרי הוא גם משפר את מידת הנדיבות, והסלחנות, והענווה, וההסתפקות במועט. ותכלית כולם – לב טוב כפי שאמר התנא ר' אלעזר בן ערך, ושרבן יוחנן העדיף תשובתו משל חבריו. משה רבנו קיבל בהתגלותו בסניג, שמידות אלו הן מידותיו של האלוה יתברך. ההשתפרות בהן, היא הדרך אליו יתברך, וההדבקות בהן, כלומר ההדבקות במידותיו של השם, היא תכלית בפני עצמה.

על נאמנות המעשים

יש כאלה המקיימים את מצוות התורה שלא לשמה, ולעיתים אין תוכם כבדם. הם מקיימים מצוות, או מאילוצים חברתיים והחשש להידחות ולהיענש על ידי החברה בה הם חיים, או כדי לזכות בכבוד על מעשיהם. חז"ל הוקיעו גישה זו למצוות, אך אמרו שעדיפים אלו מכאלה שלא מקיימים את התורה כלל, "שמתוך שלא לשמה בא לשמה".

אותם אלו שכן מקיימים את התורה לשמה, הם נאמנים במעשיהם ומכוונים בפנימיותם רק לעשות את רצון השם יתברך. הם חוששים שאחרים יהללו אותם כיראי שמים, ופוחדים ובורחים מהכבוד. אין הם

מזלזלים בתגובותיהם של אחרים כפי שאמרו חז"ל "חייב אדם לצאת ידי הבריות כדרך שהוא חייב לצאת ידי המקום" (ירושלמי, שקלים פ"ג, ה"ד). אם יהיו אנשים שיחשדו בהם רעות, הרי הם לא ישימו ליבם אליהם כבודם שרק השם כוחן כליות ולב, וראוי לשים לב רק למשפטו. הם מקיימים את מצוות התורה בנאמנות ובמסירות, והולכים בדרך המיוחדת, לא על מנת לזכות בשום שכר, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. מי שהגיע למדרגה זו, הוא אוהב השם ומקיים את תורתו רק מאהבה, כפי שכתב אבי מורי בהקדמתו למסכת אבות. הבן נא את המדרגה הזאת בעבודת האלוהים, וחתור לקראת השגתה וברח מהצביעות והכבוד, ואז יעזור לך ה' יתעלה להגיע אליה.

על הרחמנות

הרחמנות היא המידה הנעלה הראשונה מבין המידות המיוחסות אל השם יתעלה, כפי שכתוב "אל רחום וחנון ארך אפים..." "יש מצוות רבות שבאות לעורר את מידת הרחמים באדם, כמו היחס לעניים, לאלמנות וליתומים. גם בסיפור האבות מודגשת הרחמנותם. למשל אצל אברהם (רחמנותו על ישמעאל) ויוסף (רחמיו על תושבי האזור שימותו ברעב). גם אצל האלוהים מודגשת רחמנותו, למשל כששמע את קול בכייתו של ישמעאל הצמא במדבר, או כמו רחמנותו על תושבי גינווה. אין הכוונה ברחמנות שהאדם יהיה רך לבב, אלא ירחם על הזקוקים והראויים לרחמים. על האדם להציל עשוקים, להאכיל רעבים, ולתמוך ביתומים ואלמנות, אבל למנוע רחמיו ממי שאין ראוי לרחם עליו, כמו רוצחים, מסיתים, ועמים כמו מדיין ועמלק, שאלוהים צווה להרגם. ואמרו חז"ל: "כל מי שיש בו רחמים הקב"ה מרחם עליו". כל המבקש צדקה, אין להתעכב ולחקור עליו, אלא ייתן מיד, וברצון טוב. אדם המגלה רחמנות לזולתו, יכוון שהוא דבק בכך במידת הרחמנות האלוהית. והבן דברים אלו ושקוד ללכת על פי מידת הרחמנות, ולהדבק במידתו של השם יתברך.

על הנדיבות

הנדיבות היא נתינת טוב לאדם שאין לי חובה לתת לו. למשל לשלם לשכיר את שכרו בעתו לא נחשב לנדיבות אלא לחובה. מידת הנדיבות היא מהמידות הנעלות שהתורה מכוונת אליה, והיא אחת ממידות השם שנאמרו למשה. יש להכדיל בין זוג התכונות בזכונות וחסכנות, שהם ההתנהלות הכספית של אדם לעצמו, לבין נדיבות וקמצנות שהם כלפי אנשים אחרים. אדם יכול להיות פזרן ובזבזן כלפי עצמו, אבל קמצן לאחרים. ההתנהגות הנעלה, אליה מכוונת התורה, היא שיהיה האדם חסכן ומסתפק במועט לעצמו, ויהיה נדיב לאחרים. הנדיבות אינה מתמצה רק בנתינת ממון ומצרכי קיום לזולת, אלא גם נתינה מכל מה שחנן אותו האלוהים, כמו חכמתו או כל כשרון אחר. אם כך ראוי שהאדם יוציא כספו על הצרכים המחויבים לו ולמשפחתו, ולא יבזבז על מותרות, וייטיב לזולתו ככול שיוכל. בנוסף לכך, אדם שיוכל לעזור לאחרים הצריכים לכך בכל תחום, כמו עצות אישיות מועילות, או לימוד חכמת התורה, או חכמות אחרות, הרי כל נתינה כזו לזולת היא נדיבות. אברהם אבינו היה בעל מידת נדיבות שאין כמותה. על הפסוק "ויטע (אברהם) אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם" דרשו חז"ל, אשל – אותיות אכילה, שתיה, לווי. כלומר שאברהם היה נדיב, וביתו היה פתוח להאכיל אורחים ולעזורם בדרך. אך אברהם לא הסתפק בכך, אלא גם נתן להם באהבה מחמתו ומידיעותיו, והדריכם בדרך השם, כי רצה להיטיב איתם. אברהם עם היותו עשיר גדול, חי בצניעות והסתפק במועט, כדרך ההולכים בדרך הנבואה.

לוט שהתלווה אל אברהם במסעותיו, למד ממנו את מידת הנדיבות. מסופר שכאשר ראה לוט בחזונו הנבואי את שני המלאכים, הזמינם מיד לביתו ואירחם בשפע וכבוד. בחזונו, הוא הגן עליהם בפני תושבי סדום, ובחזונו אף היה מוכן להוציא אליהם את בנותיו כדי להגן

על אורחיו. המעשה שעשה לוט בחזונו זה, מראה שכך היה מנהגו גם בהקיץ. גם הצורה הנדיבה בה ארח אברהם בנבואתו את המלאכים, מראה שהיה נוהג כך גם בעירות במידת הכנסת אורחים רבה. ודע כי המידה הנשגבה והאצילה הזו, וההסתפקות במועט ומיעוט השמחה בתענוגות העולם, מלמדת על האמונה והביטחון באלוה יתברך. מאמצי האדם לקנות את מידת הנדיבות, מעידה גם על נטייתו של האדם לערכים הנצחיים, המקנים את האחיזה בעולם הבא. ואתה שקוד איפה ללכת בדרך נעלה זו, שאינה מהקלות.

על אריכות אפיים

אריכות אפיים היא ביטוי להיעדר החימה והכעס כמעט כליל. היא מהמידות הנעלות המובילות אל הנבואה, וגם היא מהמידות שיוחסו לאלוה יתברך בנבואת משה רבנו. מידה נעלה זו, או שתהיה בטבע האדם מילדותו, או שהוא יצטרך לעבוד קשה כדי להשליט את שכלו על יצרו, ולהרגיל עצמו בכבישת יצר הריב והמדון שלו. אין הכוונה שהאדם יהיה בעל מידה זו של ארך אפיים בגלל היותו אדיש וחלש. הכעס החזק מביא את האדם לידי נקמה באדם שהכעיסו, ואם יהיה חלש להגיב למכעיסו, הרי תיווצר אצלו שנאה המפעפת בנפש פנימה. אמרה התורה "לא תקום ולא תיטור" כי ברגיל, האדם הכועס ואינו מבטא כעסו, ייטור וישנא את מכעיסו. אדם הרואה אי צדק, ופועל בתקיפות נגדו על פי החלטה שכלית מבוקרת, ולא מתוך סערת רגשות של שנאה וכעס, הרי הוא ממדרגת צדיקים ההולכים בדרכי הנבואה. הכעס מביא לעוונות הרבה. הכוונה שהכעס שהוא מגונה, הוא גם על דברים שבאמת נראה מוצדק שיעוררו אצל אותו אדם כעס. אם כך אריכות אפיים ששיבחה חכמים, היא אפילו על דברים כאלה, שיעוררו אצל רוב האנשים כעס. מידה זו של סלחנות היא מידה נשגבה וקשה להשגה. העבודה להשגתה מחייבת שקידה וזהירות בהלכות המוסר ובשמירה על חוקת התורה. העבודה על פי חוקות המוסר פירושה שאדם ירגיל עצמו להיות סלחן לגבי דברים שמרגיזים אותו, ואם דוחפהו יצר הריב אל הכעס, יבלמהו בכוח שיכלו, ולא יהיה מהיר חימה. דרך העבודה היא גם שהאדם יזכיר לעצמו את תוצאות כעסו ורגזנותו בעבר, ויתחרט עליהם. עליו להתחרט על הרעות שגרם לאחרים, על פליטות הפה שלו שפגעו במקורבים אליו, כמו שכתוב

"איש חמה יגרה מדון, וארך אפיים ישקיט ריב". עליך לדעת שדרך הסלחנות ודרך הענווה קשורות זו לזו, וכך גם הכעסנות והגאוה קשורות. לרוב מה שמעורר את הכעס והרוגז זוהי גאוותנותו של האדם, ואילו הענווה מביאה לידי סלחנות וארך אפיים. העבודה הקשורה בדרך הדתית יש בה שני עניינים. התבוננות בפסוקי התנ"ך ובדברי חז"ל בגנות הכעס ובשבח הסלחנות והסבלנות, והתבוננות במצוות המוסיומות שתכליתן לעודד את הלבבות לסלחנות וסבלנות ולהרחקת הכעס.

אירועים המסופרים בתנ"ך בגנות הכעס הם למשל על קיין והבל, שנאת עשו וכעסו על יעקב, שנאת השבטים ליוסף וכעסו עליו, עד שרצו להורגו ונתגלגל הדבר לשעבוד במצרים. התורה מגנה על כך את בני יעקב, למרות שוודאי שהתחרטו על מעשם כאשר נרגע כעסם, וראו את כאבו הקשה של אביהם יעקב. ודוד המלך, למרות חסידותו ונדיבותו, לא קיבל את דבריו של מפייכוש בננו של יונתן, בגלל כעסו על המרד ועל מות בנו אבשלום.

ואמרו במדרש שבשעה שאמר דוד למפיבושת "אתה וציבא (העבד השקרן) תחלקו את השדה. יצאה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות". במקומות רבים אחרים, מפורטים אירועים שמהללים את אריכות האפיים, הסלחנות והסבלנות. גם בדברי חז"ל כתוב על החסידים, שהם היו: "עלובין ולא עולבים, שומעים חרפתם ואינן משיבים" וכן "כל המעביר על מידותיו, מעבירין לו כל פשעיו". (ר' אברהם מביא דוגמאות רבות שכדאי לקרוא).

אפשר לראות מצוות שונות שנועדו לטפל בבעיית הזעם והכעס. למשל מצוות ערי מקלט, כנגד זעמם של קרובי הנהרג, או מה שאמרו חז"ל על מצוות עזרה לפרוק את חמורו של שונאך, ויש עוד דוגמאות רבות. מצוות "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" - כלומר תגרש מה שבלבך עליו על ידי התוכחה. מצווה זו מונעת את הנקימה והנטירה שאסרה התורה ומונעת את הכעס. גם מצוות איסור קללת הדיינים, וקללת הנשיא והאדם החרש, נועדו למנוע את תכונת הכעס, וזה מלבד העוול הנגרם למקולל. אבי מרי זצ"ל הסביר זאת בספר המצוות (מצוות לא תעשה, שי"ז). וכתב שהזוכר שגם חרש, שאינו שומע את קללתך אסור לקללו, "כי התורה לא הקפידה בעניין (הנזק) למקולל לבד, אבל הקפידה גם כן בעניין המקלל עצמו, כשהזהירה שלא יניע (המקלל) נפשו לנקימה ולא ירגיל לכעוס". כלומר שרמזה התורה באיסור קללת החרש, שהאיש המקלל גורם נזק לעצמו, בכך שהוא מרגיל עצמו להגיע לידי נקימה ונטירה.

למרות כל מה שנאמר בשבח אריכות האפיים, הרי הכוונה לאירועים הקשורים לאדם כפרט. אבל לגבי עניינים הקשורים לפגיעה בכבוד השם, התורה, או כבודם של תלמידי חכמים, אין מקום לאריכות אפים, ואמרו חז"ל: "כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם". אך נראה שמדובר בעיקר על כאלה שמוטל עליהם לכפות את מצוות הדת, כמו רבנים, דיינים ומנהיגי ציבור החרדים לדבר השם. אבל מי שאינו נועד ומוכשר לכך, אסור לו לצאת מגדר אריכות האפיים והסלחנות בשום אופן. גם אותם שצריכים מתוקף תפקידם ומעמדם להיות תקיפים בנושאים הדתיים, צריכים לפתח סבלנות וסלחנות בתחומי החיים שאינם קשורים לתפקידם. אדם כזה, אם הוא תקיף בענייני הדת, אך תגובותיו אינן מונחות על ידי כעס ועצבנות, וכן בתחומים אחרים הוא סלחן וארך אפיים, הרי בכך הוא הולך על פי מידותיו של האלוה יתברך. מדרגת אריכות אפיים כזו, היא מידה נשגבה כמו שביאר אבא מרי זצ"ל במורה נבוכים (חלק א, לו, נד). והסביר שם, שהאלוה יתעלה, אינו נפעל רגשית כלל על ידי כעס או כל התנהגות אנושית אחרת. ביטויי הכעס שלו המופיעים בתורה, הם רק בגדר ביטויים מושאלים מהתחום האנושי, כדי להמחיש שמדובר בעונש, כפי שהסביר אבי מורי. כפי שאמרו חז"ל: "דברה תורה בלשון בני אדם".

אדם שהתמנה להיות בעל תפקיד של שררה, צריך שינהג על פי מידת התקיפות והדין בגלל צורך תפקידו, אך עליו להיזהר שלא להיגרר לסכנת הגאוותנות שהשררה מפתח שהשם שונאה. כדאי שישתדל להתפלל ולהתחנן לפני האלוהים, שיעזרנו להישמר ממידת הגאווה שתפקידו עלול להוליד. ראוי גם שישקוד על לימוד התנ"ך, ויתעמק בחכמת המוסר, ויתחבר עם חסידים יראי השם, ויתבטל בפניהם, למרות מעמדו הציבורי, כפי שמסופר על

דוד המלך עליו השלום. באופן הכללי ראוי שהרוצה ללכת בדרכי השם, ישתדל להתרחק מהשררה והשלטון, כל עוד אין צורך דתי ברור שיחייבהו לכך.

על הענווה

יש לדעת כי הגאווה מאוסה מאוד לפניו יתעלה, ולא פעם מביאה לכפירה. לעומתה הענווה היא המשוכחת שבמידות הנעלות, ומביאה ליראת הרוממות של ה' יתעלה, ולשלמות האמתית. ההולך בדרך השם, ראוי שיחותר לענווה פנימית בינו לבין עצמו, וגם לענווה חיצונית. כלומר שכל התנהגותו כלפי האלוה יתברך תהיה בענווה - בבקשותיו, בתפילותיו, בדיבורו, ובהנהגותיו במציאות. וראוי שביטויי הענווה לא יהיו רק אל האלוהים יתברך, אלא גם כלפי כל אדם ואדם. ראוי שאדם לא יתגאה על אחרים, ולא ייראה מבקר אחרים וכעוס, אלא נעים הליכות. אמרו חז"ל: "והווי מקבל כל אדם בסבר פנים יפות", ויקדים שלום לכל אחד. אמרו חז"ל: "מימי לא קדמני אדם לשלום, ואפילו לגוי". ראוי להיות אדיב לכל אדם, וגם אם יתקל באדם גס רוח שדיבר אליו בגסות, ישתדל להצטער עליו, וישתדל שלא לעבור על 'לא תיקום ולא תיטור'. מורה דרך בדרכי החסידות, ראוי שיתנהג עם תלמידיו במידת הענווה, וכך גם יהיה להם לדוגמה אישית בקניית הענווה הנעלה. כך גם נהגו נביאי ישראל כמו אלישע ואליהו עם בני הנביאים שהנהיגו.

והענווה הפנימית היא שיראה האדם את חסרונותיו במידות הנעלות, וישאף לקנותן, ויישבר ליבו בקרבו על שהוא מתרשל בהשגתם, כמו שאמר דוד: "וליבי חלל בקרבי" - זו ענווה פנימית אמתית. לפעמים תהיה

באופיו של אדם נטייה מלידתו לענווה. אם גם יתווספו לנטייתו הטבעית, חינוך מוסרי, וחינוך לאמונה באלוה, המלווה בלימוד והתבוננות מעמיקה, והשתוקקות ללכת בדרך השם, יגיע בזכות כל אלה לקנות ענווה במעלה גבוהה. ודע שיש הבדל בין מידת הענווה הרצויה לבין תחושת אפסיות, חוסר ערך ומוזנחות. אך לפעמים תהיה לאדם נטייה מולדת לגאווה, ואם יתווספו אליה חינוך לשררה וכוחניות, וחסרון בתשוקת הלימוד וקניית המידות הנעלות, יגדיל הדבר את גאוונותו, וירחיקהו מדרך השם האמתית. ורוב בני האדם, נמצאים במדרגות ביניים בין שני המצבים שתוארו. ודע כי אם אופיו הטבעי של האדם נוטה אל הטוב, הרי זה מתנה מאת האלוה למי שייקר בעיניו, מפני סיבה שאין אנו יכולים לדעתה. אדם כזה אולי תקל עליו יותר דרך ההתקדמות שהוא חייב בה, בקניית המעלות הנעלות. הדרך להתקדם במעלות הענווה היא להתרחק מכוחניות, מהשררה, מהקנאה והמדון, ומההתדרות בסממנים חיצוניים. לעומת זאת יש להשתדל לכבד חכמים ולשמם, כמו שכתוב במסכת אבות: "והווי מתאבק בעפר רגליהם". ואמרו חז"ל: "תלמידיו של אברהם אבינו, עיני טובה, נפש שפלה, ורוח נמוכה" (אבות, ה, יט).

כשם שצריך להתבונן בפסוקים שמתארים את הענווה של הנביאים, כך צריך להתבונן בפסוקים המתארים כיצד הביאה הגאווה לאובדנם של אנשים דגולים. למשל נדב ואביהו, וקורח ועדתו, ושאל המלך, ועוד רבים אחרים (ראב"ם מביא בהרחבה הרבה דוגמאות). ישנן מצוות רבות שמחנכות את האדם לענווה. מצוות כמו מצוות היחס לגר, מצוות

ביכורים, והדרת פני זקן, שמיטה, תפילה, ברכות, וכל המצוות הבאות להזכירנו שההצלחות בסופו של דבר, כפופות לרצונו יתברך. ככל שאדם הוא יותר רם מעלה, אליו להשתדל להתבטל יותר לפני האלוה יתברך, וכתוב על שלמה המלך שהיה כורע ומשתחוה כל התפילה כדי לקרב לליבו תחושה זו של התבטלות.

ההבנה השכלית שגופנו אינו שונה בהרבה מגופם של בעלי חיים, צריכה להביאנו לענווה ולמסקנה שאין לאדם להתפאר בתכונותיו הגופניות או בכריאותו הגופנית. כריאותו יכולה להינזק במקרים רבים, או להשתנות לעיתים כהרף עין למחלה. ההבנה השכלית צריכה גם להביא את האדם, להתרחק מגאותו על עושר, ריבוי רכוש, ועל מעמד גבוה, כבוד, ושררה. ההולכים בדרכי הנבואה שרצו לקנות את מעלת הענווה, נהגו לעיתים ללכת עם בגדים פשוטים. אבל בגדים פשוטים אין הכוונה לבגדים מוזנחים או מלוכלכים, ואמרו חז"ל "כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדיו חייב מיתה" (נראה לי שאמירה זו מרמזת על בגד כסמל למידות הנפש).

גם בעניינים שאינם גופניים צריך האדם להיזהר שלא להתגאות בהם. על כן השואף לקנות את מעלת הענווה אל לו להתגאות בחכמתו, או במעלתו הרוחנית שאינה ולא כלום ביחס לשלמות העליונה. אפילו מי שהגיע למעלת הנבואה שהיא פסגת המעלה הרוחנית, הרי היא תתבטל כאשר תבוא עליו צרת רעב, מחלה, או צער גדול כדוגמת צערו של יעקב על יוסף. אדם צריך שיהיה מודע לחלקיות בה הוא מקיים את מצוות התורה, ולאפשרות שחטא בעבר או שיחטא בעתיד, ויחוש ויצטער מאוד על כך שהוא רחוק מהשלמות.

אבא מרי זצ"ל סיפר שפעם שמע שאדם אחד אמר בליל יום הכיפורים, שאינו יודע האם יש בו עוון שעליו לחזור בתשובה עליו. ואמר אבא מרי זצ"ל שאותו אדם הוא מסכן. אם היה מתבונן באמת, היה מבין שעליו לחזור בתשובה על כך שהוא חושב שאין בו שום עוון. לסיכום, התבונן בפסוק שמדבר על חשיבות הענווה: "בְּקִשׁוּ אֶת-יְהוָה פֶּלַעַנְיֵי הָאָרֶץ, אֲשֶׁר מְשַׁפְּטוּ פְּעָלוֹ; בְּקִשׁוּ-צִדָקָה, בְּקִשׁוּ עֲנָוָה--אוֹלֵי תִסְתְּרוּ, בְּיוֹם אֶף-יְהוָה." (צפניה, ב', ג'). התבונן איך מדבר צפניה הנביא אל "כל ענוי ארץ", ובכל זאת אומר להם "בקשו ענוה". והבן סוד הדבר, כי הוא אמר לאותם הענווים ההולכים בדרך השם, להמשיך בדרך לקניית מידת הענווה הנעלה, ושלא יסתפקו במה שכבר השיגו ממנה.

ואתה ראוי שתשים אל ליבך את כל מה שנאמר בפרק זה, וקיימהו בחפץ לב ובשקידה, כי הוא חשוב מאוד. והשם יתעלה יעזור למי שחפץ ללכת בדרך הנעלה הזו, ויעלהו במדרגות המגיעות אליה, כמו שנאמר: "דרך ענווים במשפט, וילמד ענווים דרכו" (תהילים, כה, ט).

פרק על הביטחון בה'

הביטחון בה' יתעלה ויתברך שמו, הוא אחד מהמידות הנעלות, וגם אחד מיסודות התורה, שכל אנשי התורה הסכימו עליו, והפסוקים בתנ"ך המצביעים על חשיבות פיתוח הביטחון בה' רבו מספור. ראוי שהאדם יתבונן בפסוקים אלו, וגם בדברי חכמים בנושא, ויבין שכל הקורה בחייו של האדם, ידוע לפניו יתברך וכפוף לרצונו. עליו לכוון ליבו לאותם אמיתות, כמו שכתוב: "ולו נתכנו עלילות" (שמואל א, ב, ג), ולהתחזק באותה המידה הנעלה.

אדם הרוצה ללכת בדרך השם ולחזק בליבו את מידת הביטחון הנעלה, צריך שירגיל עצמו לבטוח בהשגחת השם עליו, ולא יתלה בטחונו בשום אמצעים רגילים. אם האדם לא שמר על בריאותו וחלה, עליו לדעת שכך רצה השם. ואם האדם שחלה התרפא, עליו לדעת שהצלחת רפואתו הייתה, רק כי כך רצה השם יתברך. כך גם אם האדם עסק במסחר או בכל עסק אחר, עליו לדעת שלא ירוויח מעסקיו, אלא אם כך ירצה השם יתברך עבורו, כפי שכתוב: "כי הוא הוא הנותן לך כוח לעשות חיל".

בהקשר למידת הביטחון, ישנם שלושה סוגי אנשים - קבוצה ראשונה היא האנשים הצדיקים, בעלי רוח הקודש, והנביאים. קבוצה שניה היא האנשים שאינם מאמינים כלל באלוהים ובהשגחתו עלינו. קבוצה שלישית היא אנשי הדת השונים המאמינים בהשגחתו של האלוהי יתברך.

אנשי הקבוצה הראשונה מתנהלים בחייהם מתוך ביטחון מלא בהשגחה האלוהית המדויקת עליהם שלעיתים חורגת מהחוקיות הטבעית, ואף מלווה לעיתים בניסים. אותם אנשים שהם במדרגות הגבוהות מרשים לעצמם שלא להשתדל מאוד לחשב מעשיהם על פי חוקי התנהלות המאורעות. כזה היה בטחונו של יהונתן כשהסתער לבד עם נערו על מוצב הפלישתים, ושל דוד כאשר הרג את גוליית, ושל אליהו שסמך על העורבים שיצילוהו. אך יש להעיר שבטחון כזה באלוהים אפשרי ומוצדק רק בזכות רוח הקודש או נבואה שהרשתה להם לסמוך עליה, ולסכן את עצמם ואת העם כולו. הנביא יעקב אבינו למשל, חשש מלבן וברח ממנו בהחבא וכן חשש מפגישתו עם עשו, וגם שמואל חשש ללכת להכתיר את דוד, ואליהו חשש וברח מאיזבל אחרי שהרג את כהני הבעל. יעקב נרגע פחדו מעשו רק אחרי שנאבק בחזונו הנבואי עם שרו של עשו ויכל לו, והיה זה אישור נבואי, שאין הוא צריך לחשוש מעשו. אם לא היה מתבשר על כך בנבואתו, אולי לא היה מסכן את הייעוד ההיסטורי שהוטל עליו. צריך להיות ברור, שכל אדם שאינו במדרגה הגבוהה, שתולה הצלחת מעשיו בניסים, מבלי שקיבל על כך בנבואה או ברוח הקודש, או מבלי שחש בכירור שצלחה עליו רוח השם, הוא חוטא בחוצפה המביאה לחילול השם ויענש על כך. מנגד, דור המדבר שהתנסה בניסים רבים, נענש כי לא סמך על השגחת האלוהים שתספק לו את מחסורו במדבר. וכן נענש העם אחרי חטא המרגלים, כי לא סמך על ההשגחה האלוהית שתהיה בעזרו בכיבוש הארץ, למרות שידע על ההבטחה שהארץ יועדה לו, וראה את כל ניסי יציאת מצריים. אבל מנגד, אחרי חטא המרגלים, רצו חלק מהעם לעלות למלחמה ולהיכנס לארץ ולהפגין את ביטחונם באלוהים, משה אמר להם במפורש שהאלוהים הענישם והסיר את השגחתו מעליהם. הם התעקשו להילחם, והייתה זו חוצפה גדולה כלפי האלוהים, והם נענשו ורכים מהם נהרגו. על מצבים דומים לזה אמרו חז"ל "לא כל הרוצה ליטול את השם, יטול" (ברכות ח).

ישנם בני אדם שבזים לנושא הביטחון באלוהים כי אינם מאמינים בו או בהשגחתו, או כאלה שאמנם שייכים לקהילות הדתיות, אך עבורם הביטחון באלוהים הוא רק מהפה ולחוף. אותם אנשים בוטחים בענייני הפרנסה רק על מאמציהם, ובשעת מחלתם רק על הרופאים והתרופות, ובשעת מלחמתם עם אויביהם רק סומכים על חילם. והתורה התרעה כנגד סטייה חמורה זו ואמרה: "הַשְׁמֵר לְךָ, פֶּן-תִּשְׁפַח אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, לְבַלְתִּי שְׁמֹר

מִצֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו, אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם ... וְכִסֵּף נִזְהָב יִרְפָּה-לָּךְ; וְכֹל אֲשֶׁר-לָךְ, יִרְפָּה. יָד וְרֵם, לְכַבֵּד; וְשִׂכְחֹת אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ... וְאָמַרְתָּ, בְּלִבְכֶּכָּהּ: כִּחַי וְעַצְמִי יָדִי, עָשָׂה לִי אֶת-הַחֵיל הַזֶּה (דְּבָרִים, ח, יא)". וִירְמִיָּהוּ הַנְּבִיא אָמַר: "אֲרוּר הַגִּבּוֹר אֲשֶׁר יִבְטַח בְּאָדָם... וּמִן ה' יִסִּיר לְבוֹ". ואבי מרי זצ"ל אמר שפסוק זה מכוון רק למי סוּר ליכּוּ מהשם יתברך, ואינו סוּמְךָ על השגחתו, ולא על אלה שבטחים בליבם כה' יתעלה, ורק נעזרים בבני אדם ובאמצעים רגילים. הם מתאמצים בדרכים הרגילות אך יודעים שהצלחת מעשיהם בסופו של דבר, תלויה רק בו יתעלה.

מידת הביטחון המצופה מכל שומרי הדת, היא שיהיה ברור, שה' יתברך משגיח השגחה פרטית על כל אחד. צריך שיהיה ברור לשומר הדת, שגם המאורעות המתנהלים על ידי החוקים הטבעיים, וגם האמצעים שהאדם חושב שהם בשליטתו, כולם תלויים ברצונו של האלוה יתברך. ברצונו ילכו המאורעות כפי המצופה על פי הסיבות הרגילות, אבל על פי רצונו יסוּ המאורעות מהמצופה מהדרכים הטבעיות, כפי שתכוון אותם ההשגחה הפרטית העליונה. למשל למרות שעל פי רוב, אדם החי בצורה בריאה לא יחלה, הרי אם החליטה ההשגחה העליונה להענישו, הוא כן יחלה. וכך גם הצלחת הטיפול הרפואי שיקבל החולה, תלויה ברצונו יתברך. וכן להפך, לעיתים (יותר רחוקות), אדם שלא חי בריא, אלוהים ייתן לו בריאות אם הוא ראוי לשכר בעולם הזה. הבטיח השם בתורתו: "אם שמוע תשמע לקול ה' אלוהך... כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים אליך, כי אני ה' רופאך". אם כך, אדם שחלה בגלל שנענש, או בגלל שלא זכה להשגחה, והשם החליש את השגחתו עליו, הרי אם יתחזק בתשובה, השם אם ירצה ירפאהו. דבר זה נכון בכל תחום ותחום מחיי האדם. לאור דברים אלו, חייב שומר הדת, לפתח בליבו ביטחון בשם יתברך, גם כאשר הוא מתאמץ להצליח במעשיו בדרכים המעשיות הרגילות. כדי לקבוע בליבו את מידת הביטחון, ראוי שהאדם יבין היטב את חשיבותה של מידה זו, ובכל מאמציו להצליח במעשיו, יישגן לעצמו עניין זה. אדם שקנה את מידת הביטחון, לא יפחד מהדברים עצמם המעוררים פחד, אלא ירא מהשם המעניש באמצעותם, שמה יענישהו בהם. רעת הרשעים תצליח רק אם יסיר האלוה את השגחתו מהניזוק. וזהו הביטחון הרצוי לפניו יתעלה.

כתוב: "השלך יהבך על ה' והוא יכלכלך", ואין כוונת הפסוק שהאדם יישב בחיבוק ידיים, ללא מאמץ להשיג פרנסתו, ויצפה שתיפול פרנסתו מהשמיים. גם גדולי הנביאים וגדולי החכמים עבדו לפרנסתם, כפי שמסופר על אבותינו הקדושים אברהם, יצחק, יעקב, ומשה רבנו. וכן הילל היה חוטב עצים, והחכם קרנא מסופר שהיה דולה מים לפרנסתו, ואבא חלקיה היה עובד אדמה, ור' יהושע היה עושה פחמים. רבים הפסוקים המגנים את העצלנים. אותם עצלנים, הנמנעים ממאמצי הפרנסה וסומכים על צדקה וחסדי שמים וחיים בעוני, הם חוטאים ומחללים שם שמים. הרשעים רואים את שפל מצבם שהם נזקקים לנדבות, וכאשר הם שומעים שאותם עניים סומכים רק על חסדי שמים, מתחזק בליבם הזלזול בהשגחה האלוהית. דבר זה מעצים עוד יותר את חילול השם של אותם שומרי דת שאינם מתאמצים לפרנסתם.

כתוב בפרקי אבות: "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עוון. וכל

תורה שאין עמה דרך ארץ, סופה בטלה וגוררת עוון." יש להבהיר שאין הכוונה שהאדם יתאמץ בפרנסתו כדי שיהיה עשיר ויוכל ליהנות ממנעמי העולם הזה. הכוונה שהאדם יתפרנס על מנת לחיות בכבוד ללא הפרזה, וישאף לפשטות, ותתחזק בפנימיותו מידת הכיטחון שהתנ"ך וחז"ל שיבחוה וכוונו להשגתה. אותו אדם יזכה לפנות זמן רב ללימוד התורה ולקיום מצוותיה, ואולי יזכה ללכת בדרך המיוחדת של הצדיקים ובני הנביאים. אם יזכה ללכת בדרך מיוחדת זו, אולי השם יתעלה בחסדו – אם יעלה רצון לפניו ברוב חסדו, ישחרר אותו מהגיעה למחיתו.

כדי שביטחון בו יתעלה יהיה אמתי ולא דמיוני, על האדם לדעת שאלוהים ברא את העולם כך שיתנהל על פי חוקיות של סיבה ומסובב. למשל כל מה שהאדם צריך לקיומו הגשמי מתנהל על פי חוקי הטבע, אבל כל תופעות הטבע, כמו הרוחות המביאות את הגשם כפופות לרצונו יתעלה, ורק אם ירצה ירד הגשם. הבנה זאת נעלמה מדעתם של הפילוסופים חוקרי הטבע. הם אמנם הגיעו להבנות חשובות על חוקי הטבע, אך לא השכילו להבין את מציאות האלוה, ואת שליטתו בכל התנהלות האירועים הטבעיים.

כנגד אותה קבוצה של פילוסופים חוקרי הטבע, ישנה קבוצה של רבים משומרי הדת, כולל אלו החושבים עצמם לחכמים בקהל זה. אותם חכמי דת אמנם השכילו לדעת את מציאות השם, אך אין הם מתעניינים, ואינם מבינים כלל את חוקי הטבע. הם גם אינם מתעמקים בהבנה אמיתית של יסודות האמונה העברית. הם חושבים שהעיסוק בהבנת החוקיות של השתלשלות המאורעות, תוביל אותם לכפירה, ולכן הם מתכחשים לראות אפילו את החוקים הפשוטים שבמציאות. הם חושבים בטעות שזו האמונה שהתורה צוותה עליה, ורק באמצעות אמונה דמיונית כזו, יוכלו לכטוח בו יתעלה. קבוצה זו הכוללת רבים מאנשי הדת, מעוררת לעג אצל כל אדם בר דעת, והם גורמים בכך ממש חילול השם.

אבל ישנה גם קבוצה של שומרי הדת, שאמנם אינה גדולה כקבוצה הקודמת, אבל היא זו שהשכילה להעמיק בתורת האמת. אותם חכמים לומדים, מתבוננים, וחוקרים את חכמת המציאות בכל התחומים, ואינם נופלים בגדולתם מאותם אנשי הפילוסופיה והמדע. הם יודעים שבחקירתם הם משכילים בכך את חכמת רצונו של השם יתעלה במציאות. הם מתעלים הרבה מעבר לכך בזכות מה שהוא יתעלה עזר להם להבין כתורתו. הם זכו להבין שאמנם המציאות מתנהלת על ידי חוקים שונים, אבל אותה התנהלות של המאורעות, כפופה בסופו של עניין לרצונו של האלוה יתעלה. הם שמים עקרון זה לנר לרגליהם בכל מעשיהם. וכך גם כשהם עוסקים בענייני פרנסתם, או ברפואת גופם, ומשתמשים לשם כך בחכמת האמצעים הרגילים, הם בוטחים בהשם יתברך, ביודעם שהצלחת מעשיהם תלויה רק בו. הם הולכים בכך בדרכי אבותינו הקדושים, שאמנם נקטו בחכמתם באמצעים המועילים, אך בכל מעשיהם לא סמכו על כך, אלא סמכו רק על השם יתברך. בכך שהלכו כך בדרך האמת, לא עזבה אותם ההשגחה האלוהית, והצלחה מעשיהם, ובשעת הצורך גם נעשו להם ניסים גדולים. שומרי הדת גדולי המעלה, הם עבדי השם השומרים את תורתו והולכים בדרכי הנביאים, שנתחבר בהם שלמות המידות, שלמות השכל והבנת חוקי הטבע, ושלמות הדת. אותם חכמים שלמי הדעת והמידות, הם האנשים שהתקיים בהם דבר התורה "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים", וכל המכיר אותם מאנשי

האומות שאינם רשעים, מעריכם ומוקירים אותם עד מאוד.

עליך לדעת כי הדבקות בתורת השם יתעלה במצוותיו וההישמרות מפני העברות, היא הקדמה הכרחית לקניית מידת הביטחון. כל ביטחון שתכליתו התקדמות בעבודת השם, הרי הוא כמעלה גבוהה מהביטחון שתכליתו היא הצלחת החיי הגשמיים. אדם שעיקר ענינו הוא השגת מידת הביטחון ותפילתו להשם שיצליח דרכו בהשגת פרנסה כדי שיוכל לחיות בשפע, הוא במדרגה פחותה מעובד השם המתפלל שיוכה למספיק שפע כדי שיוכל לתת צדקה לנצרכים, ולפנות זמנו להעמקת הבנתו בתורת האמת. יעקב אבינו אמר אחרי חלום הסולם: "אם יהיה אלוהים עמדי, ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ושבתי בשלום אל בית אבי", ותכלית תפילתו זו הייתה אצלו - "והיה ה' לי לאלוהים". כלומר שתהיה דעתי פנויה להתעסק בקרבתו יתעלה.

ראוי להולך בדרך השם, שיחזק בטחונו בהשם על ידי תפילה, בקשה ותחינה אליו יתעלה, שיצילהו מכל מיני צרות קשות הבאות לעיתים על האדם כמו מחלות קשות או תאונות. כאשר יתפלל על כך, יזכור שכל הסיבות הגורמות למקרים אלו כפופים לרצונו יתעלה, ויזכור את הבטחותיו לשמור על אוהביו הבוטחים בו. וכתב דוד המלך בסוף שיר ההצלה מפגעים (מזמור, צא): "כי בי חשק ואפלטוהו, אשגבהו כי ידע שמי". כלומר - אני השם, אשגיח עליו מכל צרה, וארומם אותו במדרגה, כי הוא חשק בקרבתו והתעסק בידיעת שמי, שהיא הליכה בדרך החסידות והתעמקות בתורת האמת. ברור שבנוסף לתפילותיו, ישקוד האדם ככול יכולתו על הדרכים המעשיות העשויות להרחיק מעליו את אותן צרות קשות. כאשר הוא נוקט באותן פעולות מעשיות, ייתן אל ליבו שהוא משתמש בחוקים ואמצעים שהאלוהים בחכמתו נטע במציאות, והדבר כלל לא יפגע בכיטחונו בהשם יתברך. לעיתים הצרה הקשה הבאה על אדם היא מצד אויב המבקש את נפשו. אם אותו אויב אינו מישראל, ויש ביד האדם אפשרות להילחם נגדו ולהשמידו, עליו לעשות כך מבלי להסס. אבל אפשר ללמוד מיחסו של דוד אל שאול המלך שרדף אחריו להורגו, שאם אויבים אלו הם מישראל, עליו לבטוח בהשם שיצילהו מידם, לא להרגם, ולהשאיר את עונשם ביד האלוהים. אם אין אפשרות להילחם נגד אויבי ישראל, כמו בזמן הגלות, אז נכון יהיה לנהוג בעורמה, ואם צריך, כדאי להראות להם כלפי חוץ חנפנות, ולהתפלל אל השם ולבטוח בו שיצילנו מידם. אם יש תקווה להחזיר את אותם גויים למוטב, בין מהבחינה גשמית ומוסרית ובין מהבחינה האמונית, ישתדל לעשות זאת, ויתפלל להשם שיסיע בידו. אם מדובר על תקופת שמד, הרי כדאי שיעשה האדם מאמצים רבים לברוח מאותו מקום, כדי שיוכל להמשיך לקיים את דת ישראל. אם נשאר הוא באזורי השמד, יפעל על פי ההלכה, ולעיתים ימסור נפשו על קידוש השם. אותם נדודים במקומות סכנה בינם ובמדבר, הרצויים בשעת השמד, אינם רצויים לשם פרנסה וצבירת הון. לא יחשוב בליבו שרבים עושים כך והתעשרו, שכן אסור לאדם להכניס עצמו למצבי סכנה. אל לו ליסמוך בכך על ניסים או על ההשגחה האלוהית, כי אולי לא הגיע למדרגה הראויה בקרבה אליו יתברך, שהוא יצילהו בכל מצב. גם אם חושב האדם שהוא במדרגה הראויה להצלה מכל סכנה, לא ינצל זאת. אמרו חז"ל: "לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה, ויאמר עושיין לי נס, שמא אין עושיין לו, ואם עושיין לו, מנכים מזכויותיו" (מסכת תענית, כ, ב).

עניינים המטרידים ומציקים לאדם, אבל לא מציקים בצורה קשה, תהיה זה עזות מצח כלפי השם יתעלה אם יתפלל ויתחנן מלפניו שיסיר אותם ממנו. אם עניינים אלו גורמים לו נזקים, בענייני הדת, אז ודאי שראוי להתפלל אפילו על מצוקות קלות. לגבי השגת צרכי החיים כמו למשל מזון, ביגוד ודיוור, ראוי ללמוד מיעקב אבינו. יעקב על אף שגדל וחי שנים רבות במשפחה עשירה מאוד, כפי שכתוב על אברהם ויצחק, הרי הוא הסתפק במועט. הוא ביקש מהשם "ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש", ויצא חסר כל מבית אביו, בוטח השם יתברך שיצליח את דרכו. הוא עבד בבית לכן בעבודה פשוטה של רעיית צאן (ולא במסחר), ובטח בו יתעלה שימלא את צרכיו, כפי הראוי למי שצריך להיות מנהיגו של עם. אם לא הייתה זו תכליתו, יש להניח שהיה מסתפק בחיים פשוטים, אך האלוהים העשיר אותו כפי שהיה נחוץ לייעודו.

ישנם כאלה שביטחונם באלוהים מתעורר רק בעת צרה, או בעת שנקלעו למצוקה כלכלית. בעת שהם בטובה, הרי הם חיים את חייהם ואינם חושבים על האלוה, שכל הקורה בעולמנו הוא על פי רצונו. דרך זו בה מתחזקת מידת הביטחון בעקבות הנסיבות, ולא כבחירה רצונית מושכלת, אינה דרך השם להתחזקת מתמידה באותה מידה נעלה. לדוגמה אפילו אותם מלחים עובדי עבודה זרה, בספינה בה הפליג יונה הנביא, התעורר ביטחונם באלוהי ישראל, ויראתם הגדולה מפניו, מפני חרדתם מסכנת הטביעה.

לעומתם יש יחידי סגולה הדבקים בתורה, ומאמינים באמת ובתמים שהאלוהים יתברך הוא סיבה ראשונה לכל האירועים במציאות, וכול מה שקורה הוא על פי רצונו. אותם יחידי סגולה מעמיקים יותר ויותר בהבנת נושא זה, ומידת הביטחון הנעלה הולכת ומתחזקת אצלם. הם דבקים במידת הביטחון, כי כך החליטו על סמך אותה התבוננות מעמיקה, ולא מקורה נסיבות קשות שקרו בחייהם. כפי שכבר הוזכר, אותה קבוצה טורחת ככל אמצעי השגת הפרנסה הרגילים, אך אם זאת ברור להם שהצלחתם או אי הצלחתם היא רק על פי רצון השם יתברך.

ניתן לומר שיש תחומי פרנסה בהם יותר קל לאדם להרגיש את ההשגחה האלוהית, ולכן יקל עליו יותר לפתח את ביטחונו באלוהים בתחומי פרנסה אלו. באופן הכללי אדם שפרנסתו והצלחת העסק שלו תלויה רק בו, יקל עליו יותר לחוש את השגחתו יתברך, מאשר אדם שכיר שמשכורתו קבועה והוא נתון למרותו של מנהל או כל בעל שררה כלשהי. כמו כן, חקלאי שהצלחת גידוליו תלויה הרבה גם בגורמים שאינם בשליטתו, כמו גשמים ומזג האוויר, יקל עליו להרגיש שהוא נתון לחסדי שמים יותר מתחומי פרנסה שכפופים יותר לחוקיות קבועה ידועה מראש.

הביטחון בהשם בענייני הפרנסה מוצדק לגבי צרכיו הבסיסים של האדם ומשפחתו, ולא לגבי צרכי מותרות. הצרכים הבסיסים שונים מאדם לאדם וממשפחה למשפחה, והוא יתברך יודע את הנחוץ לכל אחד ואחד. אחד הנוסחים לתפילה קצרה שתקנו חז"ל, שמבטאת את השוני בצרכיו הבסיסים השונים של כל אחד היא: "יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו, ולכל גויה וגויה די מחסורה, והטוב בעיניך עשה".

כמו שכבר ציינו, דרך הביטחון היא שינקוט האדם באמצעים המעשיים הרגילים להשגת פרנסתו, ובלבד שיהיה ברור לו, וקרוב לליבו, שהצלחתו בכל ענייני פרנסתו, תלויה רק

ברצונו יתעלה. יתר על כן, ביטחונו בהשם יתברך צריך להיות קודם למאמציו המעשיים, ויעודד אותו להעז במהלכיו להשגת פרנסתו, ויסמוך על השם שיצליח.

אבל צריך לזכור שאין לבטוח בהשם שיספק לך צרכי מותרות מיותרים, כמו שאמר שלמה המלך: "אשר עשה האלוהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים". ולא ישתומם החושב שהוא בעל ביטחון, שצרכי המותרות שלו ותאוותו להתהולל, אין האלוהים ממלא. אמר דוד המלך: "...והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך". על תחשוב שהתכוון דוד לומר שייתן לכל אחד את משאלות לבו למותרות ולהתהוללות, אלא התכוון שיעזור השם יתעלה לזכאים לכך, להגיע לשלמות האמתית. זו צריכה להיות תשוקתם העיקרית של ההולכים בדרך השם של קניית המידות הנעלות, ועל זה בעיקר יש לבטוח בו יתעלה. באופן הכללי, יש ארבע מדרגות ברכישת מידת הביטחון.

מדרגה ראשונה – שהאדם מקווה ומצפה, להשגת משאלותיו מאתו יתעלה ברוב רחמיו, אבל הוא חושש שמא עוונותיו ימנעו ממנו את רחמיו של השם יתברך.

המדרגה השנייה – היא אדם שעל תקוותו לזכות שהשם יצליח את דרכו, מתווספת תחינה ותפילה מעומק לבו אליו יתעלה, שתקוותיו יתגשמו. אדם במדרגה זו נקרא דורש השם.

המדרגה השלישית – היא מעלת מי שבטוח בהשגת משאלותיו מאתו יתעלה, כי טרח רבות בעבודת השם, והוא מרגיש קרוב אליו. אדם זה נקרא "חוסה בה", מאמין בו, ובוטח בו. "מדרגה זו לא רבים מגיעים אליה, והיא מדרגת הקרובים לרוח הקודש והנביאים. ועליך לדעת שכל הבטחה אלוהית שתגיע בנבואת אמת, חייב כל אדם לבטוח שתתגשם. והמדרגה הרביעית – אדם המפקיד עניין כלשהו מענייניו בידי השם, ללא שום צפייה מאתו יתברך, והשלים בליבו, שמה שיגיע אליו הוא לטובה, ויברך עליו. לאותו אדם מספיקה עצם השמחה בכך שזכה

בהשגחה האלוהית עליו. כאשר ברח דוד המלך מירושלים כמרד אבשלום אמר: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִדְקָה, הֲשָׁבֵאתְ אֶת-אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הָעִיר: אִם-אֶמְצָא חַן, בְּעֵינֵי יְהוָה--וְהִשְׁבֵּנִי, וְהָרַאנִי אֹתוֹ וְאֶת-נְיוּהוֹ. וְאִם כֹּה יֹאמֶר, לֹא חִפְצָתִי בָּךְ: הַנְּנִי-יַעֲשֶׂה-לִּי, פֶּאֶשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו" (שמואל ב, טו, כה). מעלה זו היא העליונה שבמדרגות, ואפילו קשה כבר לכלול אותה במידת הביטחון. כבר פרטתי לך באופן מספק מה שראיתי לנכון לכלול בתיאור מידת הביטחון, והשם יתעלה, הוא אשר נבקש מאתו ונתפלל אליו, שיעזור לנו להתקדם בקניית אותה מעלה נשגבה.

על ההסתפקות

ההסתפקות היא מהמידות הנעלות אליהם מכוון התנ"ך. הכוונה היא שהאדם יסתפק וישמח כמה שיש לו מקנייני העולם הגשמיים, ולא יהיה חמדן, וירדוף כל חייו להוסיף עליהם. הרדיפה אחרי תענוגות העולם, החמדנות והקנאה באחרים, עלולות להביא את האדם לידי עברות מרובות, ומרחיקות את האדם מהשלמות. ראוי שאדם ההולך בדרך השם, ורוצה להשתלם במידה נעלה זו, ירגיל את נפשו להסתפק בהכרחי לו, ולא ישאף למותרות. במקום זה ישאף להשתלם בכל התחומים המקרבים את האדם לעשות רצונו של האלוה יתברך, שזהו העושר האמתית. אמר אבא מרי זצ"ל, שתכונתו של האדם היא,

שאם כלתה נפשו שיהיו כליו כלי כסף, וישיג מבוקשו, ישתוקק שיהיו כליו עשויים מזהב. ואם יהיו מזהב, ישאף שיהיו כליו מברדולח. ההסתפקות היא שורש לפרישות, וכל פרוש קנה את מידת ההסתפקות, אבל לא כל מסתפק הוא בהכרח גם פרוש.

רדיפתו של האדם אחרי קנייני העולם הגשמיים, ואי הסתפקותו בצרכיו הבסיסיים, היא מכשול בדרך להשגת השלמות. אדם שאינו מסתפק ורק רוצה להרבות רכושו, זמנו עובר בטרדות רבות סביב עניין זה. אותו אדם, גם אם יתפלל או יקרא קריאת שמע, יעשה זאת באופן מקוטע כאשר מחשבתו מוסחת, וכן כאשר יברך על מזון או על דבר אחר, יהיו ברכותיו הפוזות לצאת ידי חובה. מנהג הנביאים היה לחיות בפשטות רבה, ובהעדר גאוה בליבם, היו מודים על כל מתנה מכל אדם, והיו רואים אותו רק כמתווך הנותן להם את מתנת השם יתברך. הנביאים אמנם היו מוכנים לקבל מתנות, בין היתר כי ידעו שהנתנה עושה טוב לנותן, אך היו מקפידים שלא לקבל מתנות מאנשים שאינם כשרים. מנהג זה הועתק והשתמר אצל פרושי האסלם הסופיים. הבן ואמץ מידה נעלה זו שהיא הכרחית לקניית מדת הפרישות, והשתדל מאוד בקנייתה, והיה זהיר שלא להתמכר לתענוגות העולם.

על הפרישות

האדם מורכב מגוף ומצורה אלוהית אצילה החצובה מהעולם העליון, שעליה אמר הכתוב שהיא צלם אלוהים ודמותו. צורתו הנשגבה היא זו שנותנת לו את ייחודו כאדם. צורתו המיוחדת היא הנותנת לאדם את יכולתו להיות בעל בחירה, את יכולתו להשכיל, ולאמץ התנהגות מוסרית, והיא זו שבזכותה יכול האדם לקלוט מסרים מהאלוה יתעלה. החלק הגשמי הגופני של האדם מהווה מחיצה בינו לבין ה' יתעלה.

כאשר האדם מביא לביטוי את צורתו הנשגבה, אזי מתחזק ומתקרב הקשר בינו לבין ה' יתעלה, וכאשר ידרדר האדם, וימשך אחרי צדדיו הגופניים הגשמיים, אז הוא יתרחק מאתו יתברך ויחטיא את ייעודו. על אפשרותה של הצורה שהיא צלם האלוהים, לקלוט מסרים מאתו יתברך ולהשכיל, נאמר: "באורך נראה אור" (תהילים, לו, י).

אדם הלהוט אחר הבלי העולם הזה ותאב לקניינו כמו הון, רכוש, וכבוד, וכן משתוקק לתענוגות כמו אוכל, מין, ובלויים, יבלה את חייו בטרדות להשגת מטרות אלו. רוב האנשים יעבדו קשה ושעות רבות להשגת ההון הדרוש לכך. בסוף היום יהיו עייפים, וגם אם יהיו להם שעות פנויות, לא יוכלו לנצלם ללימוד, להתכוננות, להעמקה בדרך השם האישית, ולניצול מאורעות יומם כדי לשפר את מידותיהם. גם בשעותיהם הפנויות מעבודה, הם יהיו טרודים במחשבותיהם בענייני העולם הזה, וגם תכנון וכיצוע אירועי התענוגות, כמו מסיבות או בניית בתי מותרות יעסיקו אותם רבות. כאשר יירדמו, גם חלומותיהם יעסקו בטרדות יומם. אמרו חז"ל: "אין אדם רואה חלום אלא מהרהורי לבו" (ברכות, נ"ה, ב), והתכוונו לסוג אנשים אלה. אדם כזה, ככול שיאריך ימים, ייחלש שכלו ותתנוון דעתו, וייחלש הקשר של נפשו שהיא מתת אלוה, עם מקורה העליון. אמרו חז"ל: "זקני עמי הארץ, ככל שמזקינים, טיפשות מתוספת בהם" (שבת, קנ"ב, א'). בעת זקנתם כבר לא

יהיה בהם כוח לעסוק בתענוגות, והם יתענו בגעגועיהם לשנים בהן היו צעירים. בתקופת הזקנה, גם לא יוכל שכלם לעסוק בענייני השלמות שהם הפרוזדור להגיע לחיי הנצח של העולם הבא. תחומי שלמות אלו, שלא הורגלו בהם, דורשים ערנות, ריכוז וכוח רצון, שכבר אינם מנת חלקם.

גחזי, תלמידו ומשמשו של אלישע הנביא, חטא כאשר רץ אחרי נעמן שר צבא ארם שהתרפא מהצרעת, לקבל ממנו מתנות. אלישע נזף בו קשות ואמר לו: "העת לקחת את הכסף, ולקחת בגדים וזיתים כרמים וצאן?". והתכוון לומר לו, כלום יש להולך בדרכי הנבואה בחייו הקצרים זמן (עת), לרדוף אחרי השגת קניינים גשמיים כאלו? הרי זמנו, מרצו ותשוקתו של ההולך בדרכי הנבואה, נועדו להתעסק בדרך השם, ובהתעלות והתקרבות נפשו אליו יתעלה, ולא בדברים הטורדים אותו מכך. הפרישות היא מהמידות הנעלות המוליכות אליו יתעלה. החסיד ההולך בדרכי הפרישות, ליבו אינו טרוד בדאגות העולם, ונפשו פנויה להגות ולעסוק במה שמקרב אותו אל השם יתברך. את צרכיו הפשוטים לא קשה לו להשיגם. הוא משתדל לעסוק בעבודות שאין בהם מעורבות יתר עם עמי הארץ רודפי התענוגות, ובוחר עיסוקים כמו רעיית צאן או עבודת האדמה. עבודות מסוג זה, על פי רוב רחוקות ממקום ישוב, והם לא פעם כנופים המעוררים את הנפש, ויש בהן אפשרות לכוון ליבו אל השלמות גם בזמן עבודתו.

הפרישות היא מהמידות הנעלות המוליכות אליו יתעלה, כפי שאפשר ללמוד מחיי אבותינו הקדושים ומחיי הנביאים עליהם כתוב בתנ"ך. עיקר הפרישות היא שיהיה ליבו של ההולך בדרך זו פרוש מאהבת ענייני העולם החומריים, ושיהיה ליבו שקוע באהבת האלוהים, ונמשך אל הדרכים המקרבות אותו אליו יתעלה. אם כך, אפשרי שיהיה אדם הולך בדרך הפרישות, ולמרות זאת יהיה מוקף במותרות שלא התאמץ להשיגם, והם אינם מעניינים כלל את ליבו. האבות למשל היה עושרם רב מאוד, כי בגלל ייעודם, היה חשוב שיראו כמלכים בעיני תושבי הארץ. עם זאת היה ליבם פרוש מכל זה, ונמשכו אך ורק להתקרב אליו יתעלה, ולקרב אחרים לדרך האמת, כי אחזו במידת החסד הנעלה. מעבר לכך, תיארו חז"ל את פרישותו של אברהם בענייני המין ואמרו, שלא ראה את יופייה של שרה עד שירד למצרים. אברהם גם לא לקח נשים נוספות כפי שהיה נהוג בתקופתו, ולקח את הגר לזמן מה, רק כי כך רצתה שרה. זה שאברהם בגיל מופלג לקח את קטורה לאשה אחרי מות שרה, לא היה זה בגלל תשוקתו לאשה, אלא בגלל צווי שקבל ברוח הקודש או בנבואה, צווי שלא הוזכר בתורה. עליך לדעת שלא כל עניי החי בשיא הפשטות והצמצום, והשלים עם גורלו המר וכבר אינו שואף ליותר, יחשב כפרוש, וכמו שהוזכר, יתכן שיהיה אדם עשיר, ואף על פי כן יהיה פרוש מחלט בליבו. תן דעתך על עניין זה כי הוא חשוב להבנת מהותה של דרך הפרישות.

ההחלטה ללכת בדרך הפרישות, ראשיתה היא שהאדם יכיר לעצמו באופן מעמיק שתענוגות העולם הגשמיות, שחלקם משותפים גם לבעלי החיים, אינם תכלית אנושיותו. אחר כך צריך הוא להחליט בליבו החלטה קשה, להשתדל לעמוד כנגד המשיכה הטבעית של האדם אל תענוגות החושים, כפי שאמר שלמה "גם את העולם נתן בליבם".

רוב האנשים חלושי הדעת, משתוקקים וממחים לקניית בגדי פאר ומשתוקקים לדור

בבניינים יקרים ויפים כדי שיכובדו על ידי אחרים. הם מבליים זמנם בתספורות ותסרוקות והתהדרות בתכשיטים, שאם היו נקלעים לאי בודד לא היה להם שום ערך בעיניהם. גם בתי פאר שהם משתוקקים להם, ואם זכו להם הרי הם מרגישים מכובדים, אינם מתחרים עם יופי נופי הטבע וההתעלות שאדם מרגיש בהם. אם מסיבה כלשהי יהיה אדם כלוא זמן רב בכל בית פאר, נפשו תדוכא והוא יתגעגע למרחבי הטבע. גם הרדיפה אחרי שררה ושלטון, למרות שהיא אינה חומרית אלא דבר שבנפש, הרי היא רחוקה מעצמיות ותכליתו של האדם שנברא בצלמו של הבורא יתברך. אותם עיסוקים כוחניים ומניפולטיביים של שררה ושלטון, מרחיקים את האדם מדרך האמת, וגם טורדים את נפשו כל כך, שאפילו רגעי התבוננות והרהורי תשובה אינם אפשריים אצלו. על כך כתוב בספר יונה: "משמרים הבלי שוא, חסדם יעזובו" (ב, ט). כוונת הפסוק היא שהרדיפה אחרי ההבל אינה מאפשרת לאדם לעשות חסד עם נפשו שנבראה בצלם ולאפשר לה להתקרב לבוראה.

מכיוון שנפש האדם נמשכת מטבעה ומשחר ילדותה לתענוגות החושניים, ולתשוקת השררה והכוח, הרי מתקבעים בנפשו הרגלים, שקשה לתבונה הישרה לשנותם. בגלל עובדה זו נאלצו ההולכים בדרכי הנבואה, לנטוש ולהתרחק בפועל ממעשים שונים של ההמון, ולא להסתפק בכוחה של התבוננות האמת השכלית. הם נהגו להתרחק ממותרות, ללבוש בגדים פשוטים מאד, לאכול מאכלים פשוטים ולהרבות בצומות. קצתם אפילו, נטשו את בתיהם, עברו לגור במערות ההרים או במדבריות, ופרשו מנשיהם לתקופות ארוכות. מעשים כאלה מומלצים להולכים בדרכי בני הנביאים בתחילת הכשרתם. כלומר עד שהתקבעה בנפשם בצורה מספקת מידת ההסתפקות והפרישות, והתקבעה בליבם פנימה. אלה שכבר התקבעה בליבם מידת ההסתפקות והפרישות הפנימית, ולא חשו יותר תשוקה למותרות, לא הצטרפו להתמיד יותר בדרכי ההכשרה הקיצוניות האלו.

ירמיהו הנביא משבח את ההליכה בדרכי הפרישות של צאצאי יונדב בן רכב, כפי שכתוב: "פי יונדב בן רכב אבינו, צנה עלינו לאמר, לא תשתו-?? אתם וּבְנֵיכֶם, עד-עולם, ובית לא-תבנו, וזרע לא-תזרעו וּכְרָם לא-תטעו, וְלֹא יִהְיֶה, לְכֶם: פִּי בְּאֵהָלִים תִּשְׁבוּ, פֶל-יְמֵיכֶם, לְמַעַן תִּחְיוּ יָמִים רַבִּים עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה" (ירמיהו, ל"ה). גם רבנו בחיי בספרו חובת הלבבות משבח את מידת הפרישות כהכשרה להולכים בדרכי הצדיקים, (ומוסיף את הפרישות מדבורים שמסיטים את הנפש מעבודת השם, ומוכילים לעברת רכילות ולשון הרע).

כדי לשפר את פרישות הלב הפנימית, צריך להבין שהרגלים הקשורים להתמכרות לתענוגות העולם, בעיקר אם יש לאותו אדם נטייה מולדת לכך, צריך לשנות לאט ובהדרגתיות. אדם המנסה בכת אחת לשנות הרגליו, ימצא עצמו לא פעם נכשל ושב להרגליו הקודמים, ויטיאש מכל שינוי. אדם הרוצה לקנות מעלה נשגבה זו של פרישות פנימית, צריך לבדוק איזה הרגלים מרכזיים יש לו, הממכרים אותו לתחומי תענוג מסוימים, ולהחלישם לאט לאט. למשל אם חולשת האדם קשורה לתענוג האכילה, הרי שכדאי לחפץ ללכת בדרך ההתעלות, שבאופן הדרגתי יצמצם את מגוון מאכליו, ויחזור לכך שמאכלו יהיה פשוט, צנוע ובריא.

המטרה היא שלא יהיה לאדם אכפת מה יאכל כדי לענג את חוש הטעם שלו. במשך

הזמן, טוב יהיה שהאדם ינהיג לעצמו צומות קבועים, אבל חשוב שלא יצום באופן שמזיק לבריאותו. גם חשוב שהצומות יהיו בשלבים כאלו, שהאדם כבר אינו מתגעגע וחולם על מאכלים מעוררי תאבון. אין טעם שאדם יצום, וכל העת יחלום על מה שהוא מפסיד, ויחכה לסוף הצום כדי למלא כרסו במטעמים.

בכל מקרה יש לצרף לאותם תהליכים של שינויי ההרגלים המעשיים, גם את עיסוק הלב בהתבוננות אל האמת. יש להקדיש זמנים קבועים ביממה לקריאה מעמיקה בתנ"ך, ובדברי חז"ל, וכן להזדהות עם תיאורי דמותם האבות, הנביאים ומעשיהם המיוחדים. לכל אלה יש לצרף תפילות קבועות ותחנונים לפניו יתעלה שיעזור לנו להתקרב אליו, ושיעזור לנו שתפתח בלבנו יראת שמים ואהבה אליו ואל עבודתו. אם תתמיד בדרך זו של העבודה הפנימית, אז יקל עליך שינוי דפוסי ההתנהגות, המונעים ממך את ההתקדשות. כך תתקדם בזהירות ובהדרגה בדרך הטובה בה הלכו עובדי השם לפניך, ותזכה שיפתחו לך שערי רחמים, ויזרחו עליך אורות החוכמה, ויתגלו לך צפונות השגחתו של השם יתעלה. עליך לדעת, שההליכה בדרך נשגבת זו של עובדי השם לא קלה היא. לעיתים גם יתלוו אליה ביקורות ותלונות מצד בני המשפחה או מצד בני הקהילה, בעיקר אם תהיה בעל עמדת מנהיגות. מי שרוצה להשתלם במידת הפרישות, חשוב שירחיק עצמו מהשררה, ואם יש לו תשוקה נפשית אליה, טוב שייגמל ממנה באופן הדרגתי. לגבי הקשר עם בני משפחתו הקרובים, חשוב שירגילם לחיים עצמאיים ובלתי תלויים בו, וכן יקטין בהדרגה את התלות הרגשית בקרוביו הבוגרים, אחרת תקשה עליו מאוד ההתמדה בדרך נשגבה זו. צריך להדגיש שוודאי שלא מדובר על הזנחת הדאגה לילדיו הקטנים, לאשתו, ולבני משפחתו הקרובים, הזקוקים לו בגלל מצבם הבריאותי או זקנתם, שכן כל אלו התורה מחייבת. ההולך בדרך זו, ה' יתברך יעזורנו, כפי שכתוב "הבא ליטרה, מסייעין אותו". רצוי שהאדם יתחיל ללכת בדרך זו של עובדי השם אל הקדושה, לפני שיהיה מטופל במשפחה גדולה. אבותינו התחתנו לכן בגילאים מאוחרים, וכן היו נביאים וחכמים שלא התחתנו כלל. גם מסופר על הנביא אלישע, שניתק את קשריו עם משפחתו כאשר אליהו הנביא במצוות השם קרא לו ללכת אחריו כדי שיהיה ממשיכו. אליהו לפני היעלמותו זורק את מעילו על אלישע דבר שסימל את הבחירה האלוהית בו כממשיכו. מנהג זה נעלם בישראל, אך נשמר אצל הנזירים חכמי האסלם הסופים, שאצלם החכם לפני פטירתו בוחר את ממשיכו ומלביש אותו במעילו.

אם הלכת בדרך השגת מעלת הפרישות הפנימית, ורוצה אתה לבחון עד כמה התקדמת בהשגתה, עליך לבחון עד כמה הסרים לנפשך דברים חומריים ועד כמה אתה מתגעגע להתענג עליהם. ככול שתמצא שגועועיך לתענוגות החומריים קטנים יותר, הרי זה סימן שמעלת הפרישות הפנימית שהשגת, רמה יותר.

הפרישות הפנימית מצמצמת את סכנת העכרות עליהן מתריעה התורה, כמו גזל, גניבה, אונאה, משא ומתן שיקרי, וכן הצלה מאכילת מאכלים אסורים ומגע מיני אסור. ככל שתתגבר אצלך הפרישות הפנימית, תזכה ליראה ולאהבה את השם יתברך, ועבודת השם תהיה נעימה לך, ותזכה למעלות גבוהות בעבודתו, כפי שעוד אשמיע לך. לפרישות הפנימית יש גם פירות נפשיים כמו שלווה הנפש ממאורעות הזמן, מהקנאה באחרים, ומסכסוכים

עם אחרים על ענייני רכוש.

יש מי שיכול לטעון שיש סתירה בין הטענה שהפרישות היא מהמידות הנעלות שהתנ"ך מכוון אליהן, לבין הפסוקים הרבים הקובעים שהשכר על עשיית המצוות הוא שיהיה יכול טוב בגידולי החקלאות, וכן שאר הטבות הומריות. טענה זו לא לוקחת בחשבון שהתורה ניתנה לעם שלם, שהציפייה להטבות הומריות היא עיקרית אצלם. האלוהים בחכמתו, ניסח פסוקים אלו בפי משה רבנו, מתוך כוונה למשוך את העם לשמירת המצוות, כדי שבמהלך דורות רבים גם העם הפשוט יתחנך ויתעלה בזכות קיום המצוות. רק מעטים מאוד הם ההולכים בדרך השם המיוחדת, שעיקר תשוקתם היא ללכת בדרך האמת ולהשתלם במידות הנעלות, ולזכות באור השם וקרבתו. אותם מעטים מוצאים צידוק לדרכם מספורי הנביאים והחסידים כדורות השונים.

עניין נוסף למה התורה לא מדגישה יותר את דרך הפרישות הוא, כי מצוות התורה מתייחסות למערכות החיים הכלליות של העם. מערכות אלו כוללות סדרים חברתיים וחיי יום יום, הכוללים עבודה ומסחר, ושאר פעילויות, שרוב העם עסוק בהם. אם כל העם היה הולך בדרך הפרישות, שבתחילתה כוללת גם פרישות חיצונית מעשית, הדבר היה פוגע באותן מערכות כלליות שמצוות התורה מתייחסות אליהן. שמירתן של המערכות הכלליות, מאפשרת בסופו של דבר את הפנאי והשקט הנפשי של אותם יחידי סגולה מעטים, ללכת בדרך השם המיוחדת. כפי שכתב אבי מורי זצ"ל בהקדמתו למשנה, מבלי אותם רבים המשקיעים חייהם בחקלאות, ביצור מזון, בגדים וכלים, היה קשה להולך בדרכי החסידות להשתלם במידת הפרישות. אמר החכם בן זומא כאשר ראה המון רב: "ברוך שברא כל אלה לשרתני" (ברכות נ"ח) כתב אבא מרי זצ"ל, שטובות העולם שהבטיח השם בתורתו לשומרי מצוותיו, אינן תכלית העומדת בפני עצמה, אלא תכליתן לאפשר את ההליכה בדרך השם וקיום מצוותיו בישוב הדעת (הלכות תשובה, פרק ט).

מצוות התורה שומרות שגם שפע חומרי לעם ישראל לא יגרור את אנשי הדת לשקוע בחבלי עולם החומר ותענוגותיו. התורה גם דאגה שיהיה שבט לוי חסר נחלה, ויהיה מנותק מהמרדף אחרי העיסוק בהשגת השפע החומרי. שבט לוי יהיה מפוזר בתוך נחלות כל השבטים, ויוכל להתפנות להפצת התורה ולשפיטת העם, על פי רוח תורת משה. וכתב אבי מורי זצ"ל (הלכות שמיטה, יג, יג): שבט לוי "הובדל לעבוד את יי", לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים... ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו, והבינו מדעו להיבדל לעמוד לפני יי, לשרתו ולעובדו לדעה את יי, והלך ישר כמו שעשהו האלוהים, ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם. הרי זה נתקדש קדש קדשים, ויהיה יי חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו (ה) בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזיכה לכוהנים וללויים".

יצחק אבינו ביקש מעשו שילך לצוד ויעשה לו מטעמים ואמר לו "ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי... בעבור תברכך נפשי". חס ושלום שנחשוב שהנביא יצחק אבינו שהלך בדרכי הפרישות, היה הרגלו להיות להוט אחר מטעמים. גם לא נחשוד בו שרצה שעשו יטרח בשבילו, כדי שיגדל חפצו לברך דווקא אותו ולא את יעקב. הוא ביקש מטעמים כדי

לחזק עצמו ולעורר נפשו לנבואת הברכה. הוא היה צריך זאת אולי בגלל זקנתו וחולשתו, כפי שנביאים אחרים הזדקקו לעיתים למנגנים כדי להתנבא. מדבריה של רבקה נשמע שלמרות גדולתה אולי חשבה בטעות, שיצחק כן ביקש זאת מעשו, כדי שיעדיף לברך אותו מאת יעקב. יעקב וגם עשו הבינו שיצחק ביקש את המטעמים כדי לעורר את נפשו לנבואת הברכה. אפשר גם לראות מכך, שעשו למרות שהיה במעלה פחותה בהרכה מיעקב, הרי הייתה גם בו מידת השלמות. הוא הכיר את דרכי ההתנבאות, וכן חי שנים רבות לצד אביו שזיהה בו גדולה, אחרת יצחק לא היה רוצה לברכה לפני יעקב.

אבי מורי זצ"ל הסביר (יסודי התורה, ז, ד): "כל הנביאים אין מתנבאין בכל עת שירצו, אלא מכוונים דעתם ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים, שאין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות, אלא מתוך שמחה. לפיכך בני הנביאים לפניהם נבל ותוף וחליל וכינור, והם מבקשים הנבואה." הנבואה היא שיא השלמות האנושית שהאלוה התכוון אליה כבריאית האדם. אבל כל נשמה, וגם נשמת הנביא, תלויה בנפש האחוזה בגופו של האדם. בגלל תלות זאת, כאשר נחלש הגוף בזקנתו, גם נחלשת הנשמה ויקשה עליה להתנבא, וכך גם שיחלה הגוף או יהיה שקוע בדאגות, בצער או בדיכאון. לכן תתאפשר הנבואה רק כאשר תשוב הנפש האחוזה בגוף למצבה הרגשי המאוזן, והשמה, וכני הנביאים היו נעזרים לשם כך באמצעים כמו מוזיקה ורקוד. יצחק אבינו, כמו שנחלשו עיניו, כך נחלשו גם כל חושיו, והוא חשב לחזקם באמצעות אכילת מטעמי הצייד שהתאימו לנפשו. אשר לשאלה למה ברח יצחק את יעקב בברכות שהנשמע מהן הוא שפע חומרי, יש לומר שהתכוון שאם ילכו צאצאי יעקב בדרך השם, אז יזכו באותן טובות, ואם לא, אזי יינתן עם ישראל תחת עול צאצאי עשו.

גם בלעם כאשר שרתה עליו רוח אלוהים, השיג את שלמותו האמתית של עם ישראל. שלמותו האמתית של ישראל שהיא השראת השכינה ביניהם, כלומר החכמה, הנבואה וההשגחה האלוהית המיוחדת לישראל. כאשר ברח "מה טובו אהליך יעקב", התכוון לשפע החומרי שיחול עליהם, אבל כאשר הוסיף "משכנותיך ישראל" התכוון להשראת השכינה שמתפשטת עליהם מהמקדש. הנבואות שברך בלעם את ישראל, הם חסד גדול שהעתיר ה' יתעלה על ישראל. מי שהנחה אותו השם יתעלה בהבנת רזי תורתו, לא יתבלבל כמו חלושי הדעת מהדרשות, שנשמע מהן כאילו רצה בלעם לקלל, והשם שינה קללתו לברכה. בלעם אמר לפני ברכתו האחרונה: "נָאִם שָׁמַע אֲמָרֵי אֱל, אֲשֶׁר מִחַזֵּה שִׂדֵי יַחַזֵּה, נִפְלֵ וְגִלּוֹי עֵינָיִם." כלומר בלעם הכריז בברור שקיבל ברכה זו בגילוי נבואי. אילו לא היה בלעם הולך בדרכי הנבואה, לא הייתה שורה עליו רוח הקודש, ולא היה מקבל נבואות אלו מפי עליון.

הפורשים מענייני העולם בלבכם, הם הנקראים בעלי הפרישות האמתית. לעיתים תביא עליהם השגחת השם יתעלה חיי מחסור ופשטות, כדי להקל עליהם את השגת האושר הרוחני והשלמות. כך ראינו שהיו חיייהם של חלק מחכמי וחסידים ישראל הגדולים, שהגיעו לשלמות החסידות וזכו להגיע למעלה הקרובה למעלת הנבואה. חסידים כמו ר' חנינא בן דוסא, נחום איש גמזו, חוני המעגל, אבא חלקיה ורבים אחרים, היו חיי עוני וצמצום, ושמחו בקרבתם אל השם יתעלה. על ר' עקיבא מסופר שהלך בדרך הפרישות, עוד לפני

שהפך להיות מגדולי חכמי ישראל. הוא היה כל כך עני, שאפילו בית קטן ומיטה לא היו לו. רחל אשתו, שהייתה ביתו של עשיר גדול, הבחינה בגדולתו והצטרפה אליו בדרך הפרישות, וויתרה על חיי העשירות והשפע של בית אביה. כלבא שבוע אביה העשיר של רחל, הדיר אותה מנכסיו, עד שההשגחה האלוהית הביאה לכך שחזר בו, והוריש את הונו העצום לר' עקיבא. כך גם הלל הזקן שהיה עני וחי חיי פרישות בתחילת דרכו, והפך להיות נשיא הסנהדרין ומנהיגם של ישראל. גם שאול המלך ודוד המלך הורגלו בחיים של פשטות וצניעות, עד שהחליטה ההשגחה האלוהית שיהיו למלכים. גם האבות הקדושים אברהם, יצחק ויעקב וכן יוסף, היו עשירים גדולים. בכל דרכי ההשגחה האלוהית בעניינים אלו יש סודות, שרק מקצתם נגלו לנו כפי ידיעתנו המצומצמת. ניתן להבין שכל גדולי עולם אלה, שהשם זיכה אותם בעושר רב בנוסף למעלתם הרוחנית, היה זה רק בגלל ייעודם בהנהגת האומה, וכדי שיוכלו לתת לאחרים ולהשקיע כספם בהנהגת האומה. במקרים אחרים, השאלה מדוע על חלק מענקי הרוח הפרושים, החליטה ההשגחה האלוהית שיחיו בעוני, ועל חלק אחר החליטה שיחיו ברווחה או בעושר, היא שאלה שאיננו יודעים תשובתה בשכלנו המצומצם. שאלה זאת היא אחת מני רבות על תכלית השגחת השם באירועי העולם הזה, ואין לרדת לעומק רצון השם בהשגחתו ללא נבואה ברורה.

הבן היטב כל מה שנאמר בפרק זה, והשם יתעלה יעזור לכל השואפים להתקרב אליו, ההולכים בדרך האמת, להשיג מטרתם. מי שבאמת חפץ להגדיל כל העת את אהבתו אליו יתעלה, ונמנע מאהבת מנעמי העולם הזה, השם יעזרהו בדרך בה הוא הולך, להשיג מטרתו.

על השקידה

כמו שכבר נאמר, האדם הוא יצור מיוחד שגופו נוצר מתרכובות של יסודות החומר, ונפשו שעליה נאמר שנבראה בצלם, מקורה מהעולם השמימי הרוחני (והרחיב על כך אבא מרי זצ"ל במורה נבוכים, חלק ג, ח). אותה נפש עליונה, קשר אותה האלוה בחכמתו לגוף החומרי, בקשר ששגב מבינת אדם להבינו. סגולת נפשו המרוממת של האדם, היא להשתוקק לעולמה הרוחני שמימי. שאיפה זו מתחזקת ומיטרת מדמיונות, על ידי עיון במדעי הטבע ומדע האלוהות, המלווה בהכשרה בתחום המוסר, הדת וחכמת קניית המידות הנשגבות. כשהאדם יוצא לאוויר העולם, הוא זעיר ורגיש, ועליו להתמודד בתחילה עם מצוקות החומר. כשנותיו הראשונות של האדם, ההשתוקקות להתעלות, והעיסוק בהגשמתה עדיין אינם פעילים, והנפש מאמצת לה את תשוקות ההישרדות והעונג של הגוף. ככל שמתבגר האדם, מתחזק הקשר בין נפשו לגופו, עד שלעיתים האדם אינו מרגיש שום הפרדה ביניהם. רק כאשר מתפתחת יכולת ההפשטה ויכולת העיון, יתכן ותפתח בו המודעות לתכונתה המיוחדת של נפשו הנשגבה. בשלב זה אם לא ימצא הנער בהתבגרותו, כלים שיגבירו את השתוקקות הנפש לכוראה, כמו מורים מעוררי השראה, חברים לדרך וכן כלים לחיזוק הנפש האלוהית, הרי תישאר הנפש בחסרונה. מצב זה תיאר שלמה המלך ואמר: "שִׁמְנֵי נִטְרָה אֶת הַפְּרָמִים פְּרָמֵי שְׁלִי לֹא נִטְרָתִי" (שה"ש, א, ו). כאשר מתחזק הקשר של נשמת האדם לעולם הרוחני העליון ממנו נחצבה, אזי נחלש הקשר שלה עם העולם הגשמי אליו נקלעה, וכן להפך. תשוקת הנפש וערגתה לעולם

העליון ממנו נחצבה, מתחזקת על ידי ההגות במדעים ובחכמות ובתיקון המידות, ואילו המשיכה אל הגוף, מתחזקת על ידי העיסוק בגוף ובטיפוח צדדיו החושניים. יתכן שאדם העסוק בעיקר בצדדים הרוחניים, יהיה פחות בריא בגופו מאשר אם היה מתמסר לצדדיו הגופניים. זה לעיתים החלטה שהנפש צריכה להכריעה בה. מכיוון ששמירה קפדנית על חלק מהמצוות נוגדת את המשיכה הטבעית לחומריות, אמרו חז"ל במסכת אבות: "לפום צערא אגרא" ואמרו עוד: "איזהו גיבור – הכובש את ייצרו".

הלימוד וההתבוננות, לא רק שהם מחזקים את הקשר בין נשמת האדם לעולם העליון ממנו נחצבה, הם גם מעוררים את המודעות לחטאים ולסטיות מדרך האמת, שההיסחפות לעולם הגשמי מביאים. אם כך, השקידה היא ההתאמצות המתמדת בלימוד, בהתבוננות ובהשלטת השכל על כל תחומי עונג החושים, כמו אכילה, מין, מותרות בכיבוד ובדיוור, ריבוי בשיחות בטלה, ורדיפה אחרי הכבוד והשררה. אדם שישקוד תמיד על דרך הסיידים נשגבה זו, יגיע במשך הזמן לכך, שהמשיכה לעיסוק בשלמות הנפשית, והמעטת החשיבות בעיסוק בתענוגות החושים, יהפכו לו לטבע מורגל, וכבר לא יצטרך למאמץ. את השקידה בכל התחומים שדובר בהם יש לעשות בהדרגתיות וכפי יכולתו האישית של כל אחד, אחרת עלול האדם ליפול ברעה, ויצא שכרו בהפסדו. ראוי שאדם הרוצה ללכת בדרך זו שהלכו בה בני הנביאים, יחפש לו מורה שהעמיק בחכמת המדע והדת, שהתחברו בו יראת השם ואהבתו, וכן ענוה, בינת הנפש והסידות. מורה דרך שהגיע לעמקם של המידות הנשגבות שהזכרנו, עבר בשקידה את הכשרתם בכל השלבים ההדרגתיים, ויצא שלם מכל הסכנות הנפשיות והרוחניות, והגיע למעלה גבוהה. כמו שאמרו חז"ל, "עשה לך רב והסתלק מהספק" בענייני הלכה (אבות א, ט"ז), כך צריך האדם לעשות לו רב, שידריכהו בהליכה בקניית המידות הנשגבות. עשה כך, ושקוד ללכת בדרך התעלות זו, והשם יתעלה יזכה אותך למצוא מורה דרך מתאים לאישיותך ויצליח דרכך.

כבישת הכוחות והמעשים

כבר כתב אבא מרי זצ"ל בהקדמתו לפרקי אבות, על חשיבותה של הבחירה החופשית כאדם. צריך שהחפץ ללכת בדרך ההשתלמות של המידות הנשגבות, יתרגל לשעבד את רצונו ותשוקות נפשו לרצונו של השם יתעלה, ועל פיהם יחליט החלטותיו. כך ראוי לעשות בכל תחום מחיי האדם. לדוגמא, האדם יכול לשלוט ולהחליט מה וכמה יאכל, וזה למרות שאין לו שליטה על תהליכי העיכול. על האדם החפץ להתעלות בדרך המיוחדת, לבחור לאכול רק אוכל שיספק לו בריאות וצלילות הדעת, להביט ולקלוט את האורות הזורחים עליו משפעת אורו של השם יתעלה. ויתפלל האדם, שכזכות מאמציו "אתה תאיר נרי ה', אלוהי יגיה חשכי" (תהילים, י"ח, כ"ט). אם תחליט לצום ימים אחדים, ותראה שאתה מתמלא ערנות וחשק לעבוד אותו יתעלה הרי תתאים לנאמר "כל היושב בתענית נקרא קדוש". אבל אם תצום וגופך ייחלש וערנותך תתערפל, הרי על כך נאמר "היושב בתענית נקרא חוטא". אדם ההולך בדרכי ההתעלות, עדיף שיצמצם אכילתו בהדרגה מאשר יתחיל בצומות.

הפעלת כוח הרצון והבחירה לגבי החלק המרגיש שלך, ראוי שיוקדש ללימוד

ולהסתכלות בנפלאות הבריאה, כמו שלמות תנועות הכוכבים ואינסופיותו של היקום, כפי שכתוב "שאו מרום עינכם וראו מי ברא אלו". חשוב גם להשתמש בחוש הראיה להסתכל על כל נפלאות הטבע בחי ובצומח, וללמוד להתרגש מחוכמתו וגדולתו של האלוה יתעלה שברא כל אלה. ראוי שתצמצם את השימוש בחושיך לדברים המטים אותך מדרך ההתעלות. בחר שלא להביט ולא להקשיב לדברים המעוררים לעברות. אם צריך להפנות חושים אלה לענייני העולם הזה, יש לצמצם את השימוש בראיה ובשמיעה כדי לכלכל מעשיו בתבונה ולהימנע מהצרות. לעומת זאת השתמש בחוש הראיה והשמיעה בהם חנן אותך השם, לקריאה וללימוד תורת ה' הקדושה, ולהקשיב לדברי חכמי הדור. חוש הריח והטעם אינן להם שייכות אל השלמות, אבל אם כבר התענג בהם, אז יכרך את האלוה יתעלה שאיפשר לנו להתענג על מילוי צרכים גופניים.

גם את העונג הקשור לחוש המישוש, שאין לו קשר לקניית המעלות הנשגבות, יש לצמצם. בעיקר מה שנוגע לעונג המיני יש לנתב לתכליתו, שהיא הולדת צאצאים. בגלל כוחו של הדמיון בהתעצמות תאוה זו, הגבילה אותנו התורה וגם חז"ל בהלכות שונות בקשר עם נשים. ראוי להולך בדרך המיוחדת לנהוג כמנהג החסידים שהחמירו על עצמם בצמצום דברים המעוררים חוש זה.

בכל מקרה כפי שכבר הוזכר לא ראוי לאדם החפץ ללכת בדרך המיוחדת לרדוף אחרי תענוגות חושים אלו. שלמה המלך אמר בספרו קהלת: "אִי-לֶךְ אֶרְצָא, שְׂמֵלֶכָה נְעָר; וְיִשְׁרָף, בְּבִקְרַי אֶבְלֹו. אֲשִׁרְיֶה אֶרְצָא, שְׂמֵלֶכָה בֶן-חֹרִים; וְיִשְׁרָף בְּעַת יֶאֱבֹלו" (קהלת, ל, טז). אבא מארי זצ"ל היה אומר על פסוקים אלו, שההפך מנער זה זקן, ולא בן חורים. ואמר ששלמה המלך רמז, שלעומת הנער שמשועבד לתאוות, בן חורין חופשי משעבוד זה. לכן נחשב הדבר לעונש, אם נמסרת הנהגת האומה לאדם הרודף תענוגות כנער, ואינו משוחרר מהן כבן חורין, כמו שאמר ישעיהו "ונתתי נערים שריהם" (ישעיהו, ג, ד).

יש בנפש חלק הדוחף לפעולה מעשית. בחלק זה רצוי להשתמש למטרות דתיות, גלויות ונסתרות, כמו לקום ולהגן על החלש כפי שעשה משה רבנו, או להרוג את הבעל חיים המזיק. גם בלימת הכעס על מי שהרגיז אותנו בעניינים חומריים, קשורה לחלק הדוחף, כפי שצונו "לא תקום ולא תטור". דוד המלך למרות שהיו מציקים לו, והיה ביכולתו לגמול להם רעה, הרי בהרבה ממזמורי התהילים שלו, הוא רק מתפלל, ומסר משפטם לשם יתעלה, וכבש כעסו עליהם.

כאשר אתה מרגיש כוח הדוחף אותך לעשות מעשה כלשהו, עליך לבדוק מה טיבו של דחף זה ולאן הוא מוביל. אם תזהה שהמטרה הגלויה או הנסתרת קשורה לדרך השם, הרי חשוב שתוציא אל הפועל דחף זה, ואם תזהה שהמטרה היא משהו העלול להרחיק אותך מדרך השם, השתדל לכבוש כוח דוחף זה. ואמרו על כך במסכת אבות: "הווי עז כנמר וגיבור כארי, וקל כצבי וקל כנשר, לעשות רצון אביך שבשמים".

גם בדחף הדבור יש לשלוט, ולבדוק האם במצב המסוים, עלולה השיחה לגלוש לדיבור אסור, או לדיבור בדברים בזויים, המרחיקים אותך מעבודתו יתברך. ואיני צריך להוסיף בנושא זה יותר ממה שאמר על כך אבא מרי זצ"ל בפירושו לפסוק במסכת אבות: "כל ימי גדלתי בין חכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה", ולמדהו משם.

בכוח הדמיון רצוי להשתמש בזמן שהאדם פנוי מעבודתו ופנוי מקיום המצוות המעשיות, ועייף מהלימוד והבירור השכלי. בזמנים פנויים אלו, רצוי שהאדם יצייר בדמיונו דברים שיקרבו אותו לעבודת השם. דברים כגון מעשי האכות והנביאים הכתובים בתורה, אירועים וניסים עליהם מסופר, וגם ציור בית המקדש ועבודתו. כל אלה רצוי שתציירם בדמיונך, כאילו הם חיים, וכאילו אתה ממש נמצא שם בעת התרחשותם בעבר הרחוק. מותר גם לדמיין עניינים מעשיים שתזדקק להם בחיי היום יום, בין אם עבודתך היא בתחומי האומנות השונים ובין אם לא. אבל לעומת שני תחומים אלו, עליך להימנע מאוד מלצייר בדמיונך דברים המזיקים ואף אסורים מהבחינה הדתית והמוסרית, ואמרו חז"ל: "הרהורי עברה קשים מעברה" (מסכת יומא, כט). גם לשקוע בפנטזיות דמיוניות לא רצוי, ופנטזיות דמיוניות לגבי האלוהות שיש בהם גשמות יש ממש להרחיקם.

החלק השכלי בנפש הוא הנעלה ביותר, ותפקידו להיות משועבד לרצון ה' יתעלה. יחידי הסגולה ההולכים בדרך השם, מנתבים את הגיונם לעסוק בתחומים המעמיקים אצלם את ההבנה בדרכי האלוהים בעולם. הם עוסקים בלימוד המדעים ובהעמקה בחכמת האמת. הם מתפעלים מגילוי החכמה האלוהית בטבע בתורה, ובדברי חז"ל, ומתחננים לשם יתעלה, שיעזור להם להתקרב אליו בדרכם זו. כמאמצייהם בהעמקה בתחומים אלה, הם מגדילים את אהבתם אליו יתעלה. אם הם מעסיקים את הגיונם בצורה מופרזת בענייני העולם הגשמיים, הם חשים תסכול והחמצת ייעודו של כלי נשגב זה. ישעיהו הנביא גינה את מי שמפקיר את החלק השכלי בנפש, ואינו מיעדו לחקר האמת ואמר: "את פעל ה' לא יביטו, ומעשה ידי לא ראו, לכן גלה עמי מבלי דעת" (ישעיהו, ה' י"ב). אדם ההולך בדרך נשגבה זו, וכובש את חלקי נפשו השונים לעסוק בהתקדשות ובהתקרבות אליו יתעלה כמו שפרטנו, יזכה בהשגות עליונות ובחיבור אליו, כפי שכתב אבא מרי זצ"ל בפרק האחרון כמורה נבוכים.

ההתבודדות

אהבת ההתבודדות היא מהנכבדות שבמידות הנשגבות. ההתבודדות הייתה מרכיב חשוב בהתנהגותם של צדיקים רבים וכן של בני הנביאים שהגיעו בעזרתה להתגלות. היא נחלקת להתבודדות חיצונית והתבודדות פנימית. המידה של ההתבודדות הפנימית היא המדרגה העליונה בהשגת ההתגלות, והראשונה היא רק כלי להשגתה. השגת מעלת אהבת ההתבודדות הפנימית, פירושה הפניית כול חלקי הנפש רק אליו יתעלה. כלומר שהחלק השכלי יעסוק בהתמדה ובהעמקה בבירור חכמת האלוהים בטבע ובתורה. שהחלק הרגשי יעסוק בעיקר בהתפעלות והתרגשות מנפלאות הבריאה ומחכמת הבורא וגם יעזור בכך להגביר את סקרנותו של החלק השכלי. החלק הדוחף את האדם לעשייה, יעסוק בעשיית המצוות. כפי שכבר הזכרנו, בני הנביאים השתמשו בכלי זמר ומנגינות מרוממות את הנפש, כדי להגביר בנפשם את תחושת ההתבודדות הפנימית, שהיא הגברת התשוקה לקשר אמתי אתו יתברך. כדי להשיג את מעלת התבודדות הפנימית היו הנביאים ותלמידיהם הצדיקים מתבודדים לעתים גם באופן חיצוני. הם היו אז נמנעים ממגע רב עם אנשים, כדי שיוכלו להתרכז בעבודת השם המיוחדת. ההתבודדות הייתה לעתים

מחוץ לחברה, למשל בהרים או במדבר, ולפעמים הם היו מסתגרים בכתיהם, לפעמים לתקופות קצרות ולפעמים לארוכות. כך נהגו האבות הקדושים ובניהם ומשה רבנו, והיו רועי צאן, כי זה אפשר להם את ההתבודדות הרצויה. גם על יהושע נאמר שהתבודד בהר ארבעים יום כשחיכה למשה, וגם על אליהו מסופר שהתבודד במדבר וזכה להתגלות עליונה. על יעקב אבינו מסופר שהיה מתבודד באוהלו והיה "איש תם יושב אוהלים", וכך גם שמואל היה מסתגר במשכן בשלה וזכה להתגלות. דוד המלך אמר: "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'" (תהילים, פד). הוא התכוון בכך לבטא את תשוקתו לבדידות הפנימית, שרק היא אפשרית למלך, ושכאמצעותה ניתן להגיע לנבואה או למדרגה הקרובה אליה. דוד מתאר את שמחתו בהשגת הקרבה אליו יתברך בעת ההתגלות ואומר: "ליבי ובשרי ירננו אל אל חי". בהמשך המזמור הוא אומר: "חן וכבוד יתן ה', לא ימנע טוב להולכים בתמים", כלומר שה' נותן אורו על אלו שהולכים בתמימות בדרך השם להשגת המידות הנשגבות, עד השיגם את קרבת ה' שבהתגלות, והאלוהי יתברך לא חוסך טוב מהם. אחת הברכות שגדולי החכמים היו מברכים זה את זה הייתה: "ישיש ה' את חלקך עם מי שמתענג על הבדידות, ונפשו גלמודה עליו ברוב עם".

הזמן הטוב להתבודדות הקבועה הוא לאחר הצות הלילה, כמו שנהג דוד המלך לעשות, ואמר: "חצות לילה אקום, להודות לך על משפטי צדקך". היו צדיקים שמתוך תשוקת ההתבודדות לשם השגת הקרבה אליו יתברך, לא היו ישנים לילות שלמים. הנזירים הסופים ששימרו כמה ממנהגי בני הנביאים של אומתנו, נהגו בהגזמה להסתגר במערות חשוכות, עד שהתנוונה ראייתם. הם חשבו שעל ידי כך יקל עליהם הבידוד מהבלי העולם החיצוני, ויזכו לאור אלוהי פנימי.

גם על רשב"י ובנו מסופר שנאלצו להסתגר במערה תקופה ארוכה וכך השיגו מעלה גבוהה הקרובה לנבואה. לפני יציאתם הסופית מהמערה, יצאו וקשה היה להם לסבול את עיסוקם של האנשים בחיי היום יום. הסתכלות ביקורתית זו על פשוטי העם, מתוארת במדרש כאילו היו מחריבים את סביבתם. יצאה בת קול ואמרה להם, שעליהם לחזור למערה, כי מדרגתם לא שלמה ומתוקנת עדיין. ישנה סכנה בקרבה היתרה אל האלוהי תעלה. על החכם בן עזאי נאמר שהציץ ונפגע, ודומה הדבר למי שמביט לעבר השמש בעיניים חשופות ונפגע בראיתו. ההולך בדרך השם הנשגבה, משתוקק לזכות בהתגלות האור האלוהי, אבל עליו גם להתפלל אל השם שיזכה להגנה ממנו ולא יינזק. מלאכי הנביא אמר: "זרחתם לכם יראי שמי שמש צדקה, ומרפא בכנפיה" (מלאכי, ג, כ), כלומר שיש הבטחה אלוהית להולך נכונה בדרך השם המיוחדת, שלצד האור האלוהי שיזרח עליו בעת ההתגלות, הוא גם יזכה לשמירה אלוהית שלא יינזק. כך גם נאמר למשה רבנו לפני ההתגלות העליונה שלו, "וסכתי כפי עליך עד עברי".

נאמר בתהילים: "חן וכבוד יתן ה' לא ימנע טוב להולכים בתמים" (פ"ד, ל"ב). הפסוק מלמד שהאלוהי יתברך לא מונע אורו מההולכים בתמים, בדרכים הנשגבות המולכים לחיזוק הקשר האמתי אתו, עד השיגם את ההתגלות. ההתבודדות הפנימית תחילתה מסע וסופה השגת ההתגלות, והיא האחרונה בסדר ההנהגות הנשגבות שתיארנו. דע לך הרוצה ללכת בדרך זו, שההנהגות שתיארנו יש בהן סדר וקדימה אחת לחברתה. יש פגם

גדול כיומרה לאחוז בהנהגה של הבדידות הפנימית, לפני שהושלמו באופן סביר, ההנהגות הנשגבות שקדמו לה בסדר כפי שתיארנו. הרוצה באמת ללכת בדרך נשגבה זו בצורה ישרה, יתפלל אליו יתעלה, שיימצא לו חכם שהגיע למעלת ההתגלות שידריכהו בדרך. הבן כל מה שהנחנו במאמר זה, וה' יתעלה יעזור לכל מי ששואף לחזק את הקשר האמתי אתו, וחפץ באמת, בסבלנות ובהתמדה, ללכת בדרך הנשגבה המובילה להשגת ההתגלות. האלוה יתברך ברוב חסדו, לא ימנע טוב רוחני מהראויים לו, כפי שכתב שלמה בספר משלי: "אֲנִי, אֱהִיָּה (אֱהִי) אֱהָב; וּמְשַׁחֲרֵי, יִמְצְאוּנִי" (ח', י"ז).

